



Skogsbete och fäbodars betydelse i norra Jämtland

En jämförande intervjustudie

Nanna Hemmingsson & Jessica Espvall

Självständigt kandidatarbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för skogsvetenskap
Institutionen för skogens ekologi och skötsel
Skogsvetarprogrammet
Kandidatarbeten i Skogsvetenskap • 2024:04
Umeå 2024



Skogsbete och fåbodars betydelse i norra Jämtland. En jämförande intervjustudie

The significance of forest grazing and shielings in Northern Jämtland. A comparative interview study.

Nanna Hemmingsson & Jessica Espvall

Handledare: Lars Östlund, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för skogens ekologi och skötsel
Examinator: Marcus Klaus, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för skogens ekologi och skötsel

Omfattning: 15 hp
Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E
Kurstitel: Kandidatarbete i skogsbruksvetenskap
Kurskod: EX1015
Program/utbildning: Skogsvetarprogrammet
Kursansvarig inst.: Institutionen för skogens ekologi och skötsel
Utgivningsort: Umeå
Utgivningsår: 2024
Omslagsbild: Anna Eriksson
Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Serietitel: Kandidatarbeten i Skogsvetenskap
Delnummer i serien: 2024:04

Nyckelord: Skogshistoria, fåbodar, kvinnohistoria, djurhållning, biologisk mångfald

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för skogsvetenskap
Institutionen för skogens ekologi och skötsel

Förord

Detta examensarbete omfattar 15 högskolepoäng och är utförd inom Skogsvetarprogrammet vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) Umeå. Med denna studie ville vi undersöka hur fäbodbruket och skogsbetet i våra hemtrakter har nyttjats historiskt. Vi ville också se hur fäbodriften har utvecklats och ser ut idag.

Vi skulle vilja rikta ett stort tack till Lars Östlund som har varit vår handledare under arbetet med denna studie. Han har väglett oss i arbetet och bidragit med konstruktiv kritik. Genom regelbunden kommunikation har vi fått stöd för att kunnat utveckla studien och rapporten till bästa möjliga. Vi vill även tacka bibliotekspersonal som har hjälpt till att hitta rätt litteratur och de personer som har tipsat om informanter.

Slutligen vill vi tacka alla våra informanter som bidragit med material till att bygga upp vår studie. Utan er berättarglädje och era historier hade den inte kunnat genomföras.

Ett stort tack till Anita, Anna, Bengt, Gudrun, Inger, Margareta, Siv och Åke.

Umeå, juni 2024

Nanna Hemmingsson och Jessica Espvall

Sammanfattning

Fäboddar och utmarksbete är något som länge har nyttjats i olika delar av Sverige. Under 1700–1800-talet var fäboddriften en viktig och reglerad del av jordbrukssystemet, framför allt i norra Sverige. Livet på fäbodarna har gett upphov till en unik kultur baserad på de praktiska behov som behövde uppfyllas.

Syftet med denna studie är att analysera skogsbetet och fäboddar i norra Jämtland vid mitten av 1900-talet och under 2020-talet. Syftets fokus ligger runt fyra teman; arbete, djurhållning, incitament för fäboddriften samt skogen. Studiens material är samlat genom kvalitativa intervjuer med personer som bedrivit eller har erfarenhet av fäbodbruk under mitten av 1900-talet och/eller 2020-talet.

Resultatet visar att fäboddriften ser olika ut i tidsnedslagen. Generellt var det främst kvinnan i familjen som skötte arbetet på fäboden under mitten av 1900-talet. Under 2020-talet har denna fördelning förändrats. Genomgående är fjällkor de djur som främst påträffas hos informanterna i båda tidsnedslagen. Vidare visar resultaten att arbetsbelastningen med att driva en fäbod är stor samt att rutiner är viktigt under båda tidsperioderna. Incitamenten till att föra sina djur till fäboden visar sig vara lika till sin kärna för båda tidsnedslagen men yttrar sig på olika sätt. Ytterligare visar resultatet att betet runt fäbodvallarna har gett upphov till en speciell hävdberoende växtsammansättning i skogen.

I diskussionen jämförs resultatet från de olika tidsnedslagen och ställs i diskussion mot andra studier. Arbetsfördelningen på fäboddar har varit kvinnodominerat sedan minst förra seklet. I Europa har liknande transhumans-system i stället varit mansdominerat. De typiska lockrop som uppstått i arbetet på fäboddar förekommer vid både mitten av 1900-talet och under 2020-talet. Avslutningsvis granskas valet av metoder och utförandet av informationssamlandet. De kvalitativa intervjuerna gav ett omfattande material och svar på frågeställningarna. En större urvalsgrupp hade varit att föredra men resultaten bedöms vara representativa för studieområdet.

Nyckelord: skogshistoria, fäboddar, kvinnohistoria, djurhållning, biologisk mångfald

Abstract

Shielings and pasture (forest) grazing have been utilized for a long time in various parts of Sweden. During the 18th and 19th centuries, the use of shielings was a vital and regulated part of the agricultural system, especially in northern Sweden. Life on these farms gave rise to a unique culture based on the practical needs that had to be met.

The purpose of this study is to analyze forest grazing and shielings in northern Jämtland (county) during the mid-20th century and the 2020s. The study focuses on four themes; labor, animal husbandry, incentives for shielings and the forest. The material of the study was collected through qualitative interviews with individuals who have conducted or have experience with shielings in the mid 20th century and/or in the 2020s.

The results show that shieling management differed between the two periods. Generally, it was primarily the women in the family who managed the shieling and the work there during the mid-20th century. This distribution has changed in the 2020s. Throughout both periods, *fjällkor* (mountain cattle) were consistently the main livestock found among the informants. Furthermore, the results indicate that the workload involved with running the shielings is significant, and that routines are important in both periods. The incentives for bringing livestock to the shielings were fundamentally similar in both periods but manifested differently. Additionally, the results reveal that grazing around the shieling-ground has led to a special vegetation composition in the forest that depends on continuous grazing.

In the discussion, the results from the different periods are compared and contrasted with other studies. The division of labor on shielings has been predominantly female since at least the last century. In Europe, similar transhumance systems have instead been male dominated. The characteristic calls (herding calls) that arose from working on shielings were present in both the mid-20th century and the 2020s. Finally, the choice of methods and the execution of information gathering are reviewed. The qualitative interviews provided comprehensive material and answers to the research questions. A larger sample group would have been preferable, but the results are considered representative of the study area.

Keywords: forest history, shielings, animal husbandry, women history, biodiversity

Innehållsförteckning

Förord	3
Innehållsförteckning	6
1. Inledning	7
1.1 Syfte och frågeställningar	8
2. Material och metod	9
2.1 Studiemråde och informanter.....	9
2.1.1 Presentation av informanter.....	9
2.1.2 Presentation av fäbodarna.....	10
2.2 Metoder för förberedelse och utförande	12
2.2.1 Urval.....	12
2.2.2 Intervjuteknik.....	12
2.2.3 Analysmetod	13
2.3 Skogs- och jordbrukshistorisk kontext till fäboddriften i Jämtland	13
2.3.1 Fäbodarna i det extensiva jordbrukssystemet.....	13
2.3.2 Kvinnlig arbetskraft	16
2.3.3 Mulbetesrätten	16
2.3.4 Skogsbrukets framväxt och kulturlandskapets hävdberoende arter	17
3. Resultat	18
3.1 Hur såg en vanlig dag ut på en fäbod vid mitten av 1900-talet?	18
3.2 Hur såg djurhållningen ut på en fäbod vid mitten av 1900-talet?	23
3.3 Vilken betydelse hade skogsbetet och vilka var incitamenten för att driva en fäbod vid mitten av 1900-talet?	26
3.4 Hur ser en vanlig dag ut på en fäbod under 2020-talet?	26
3.5 Hur ser djurhållningen ut på en fäbod under 2020-talet?	28
3.6 Viken betydelse har skogsbetet och vilka är incitamenten att driva en fäbod under 2020-talet?	30
3.7 Beskrivning av skogen runt fäbodarna	32
4. Diskussion	34
5. Referenser	43
Bilaga 1	46
Bilaga 2	50
Bilaga 3	53
Bilaga 4	56
Bilaga 5	62
Bilaga 6	66

1. Inledning

Människors säsongsmässiga förflyttning av boskap är ett fenomen som historiskt har uppstått runt om i hela världen. När sådan förflyttning sker till och från etablerade geografiska platser för att byta betesmark kallas det transhumans. I den tempererade zonen har transhumans ofta varit kombinerat med foderfångst för att klara det kalla vinterhalvåret (Blench, 2001). I Skandinavien har utmarksbete nyttjats sedan länge, runt äldre bygder förmodligen i över 2000 år. Utmarksbetet utvecklades så småningom till en gemensam fåbodkultur för allmogen och blev en viktig del av det extensiva jordbrukssystemet. Fåbodsystemen blev framför allt väl etablerade i Jämtland, Härjedalen, Dalarna och Värmland med störst utbredning under 1700-talet till mitten av 1800-talet (Westin et al., 2022).

Den dynamiska naturen av fåbodsystemen har ofta förbisetts och marginaliserats till en romantiserad bild av soliga skogar, näverlurar och kullor. Denna romantiserande bild kombinerat med fåbodarnas många gånger avsides geografiska plats samt associeringen till det kvinnliga arbetet har resulterat i att det arkeologiska intresset för fåbodlar länge har varit föga lågt (Svensson, 2018). Under första halvan av 1900-talet pågår i tidiga studier om fåboddriften, ett ifrågasättande av dess lönsamhet som en del av jordbruket. Det fanns röster som menade att fåboddriften skulle vara en perifer relik (Svensson, 2018) och ett utslag av bonde-konservatism (Eriksson, 1931). I Jämtland är fåbodsystemen med skogsfoderbärgningen vid denna tid praktiskt taget avskaffad runt Storsjöbygden och i de östra delarna av landskapet. Längs fjällkedjan och de fjällnära områdena av Jämtland var fåbodsystemen däremot kvar och fortfarande mer eller mindre allmänna (Eriksson, 1931). Etnografer anser fåbodkulturen i Skandinavien vara ett kulturellt uttryck format av funktionella behov (Svensson, 2015). Vi vill genom intervjuer ta vara på den muntliga informationen som fortfarande finns om fåbodarna i denna bygd idag samt även utforska om detta kulturella uttryck förändras under det sena 1900-talet.

1.1 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna studie är att analysera skogsbetet och fäbodarna i norra Jämtland vid mitten av 1900-talet, jämfört med under 2020-talet. Vi vill även lyfta den personliga upplevelsen av att vistas och arbeta på en fäbod. De frågeställningar vi vill svara på är:

- Hur såg en vanlig dag ut på en fäbod vid mitten av 1900-talet respektive under 2020-talet?
- Hur såg djurhållningen ut på en fäbod vid mitten av 1900-talet respektive under 2020-talet?
- Vilken betydelse hade skogsbetet och vilka var incitamenten för att bedriva fäbodar under mitten av 1900-talet respektive under 2020-talet?
- Hur beskriver fäbodbrukarna skogen vid fäbodvallen?

2. Material och metod

Under genomförandet av studien har vi använt kvalitativa intervjuer som huvudsaklig källa. Kvalitativa intervjuer är den vanligaste förekommande metoden för att samla in kvalitativa data och lämpar sig bra vid försök att förstå människors tankar, känslor och upplevelser (Ryen, 2004). För att besvara våra frågeställningar analyserade vi en gedigen mängd kvalitativt material som möjliggjorde en djup förståelse för livet på fäbodvallen. Intervjuerna gjordes med personer som bedrivit fäbodbruk under mitten av 1900-talet och/eller 2020-talet (se bilaga 1 för en utvidgad redogörelse för de metoder vi använt).

2.1 Studieområde och informanter

Studieområdet ligger i norra Jämtland och omfattar delar av Krokoms kommun och Strömsunds kommun (figur 1). Området ligger i den alpina och nordligt boreala zonen, på gränsen till den mellanboreala zonen. Vegetationen kännetecknas av fjäll, gles björkskog och barrskogar (Ahlén et al., 1996). Centralorter i studieområdet är Strömsund och Föllinge. Kommunerna hade tillsammans runt 27 000 invånare år 2022 (SCB, 2022).

2.1.1 Presentation av informanter

I denna studie intervjuades åtta informanter, varav några har erfarenhet av fäbodbruk vid mitten av 1900-talet och några under 2020-talet. Deltagarna bestod av sex kvinnor och två män.

Anita Myhr, född 1948, uppvuxen i Östersund, boendes i Valsjöbyn, Krokoms kommun. Hon buför sina djur till Myrbodarna varje sommar sedan ditflytten år 1968.

Anna Eriksson, född 1959, uppvuxen och boende i Skärvången, Krokoms kommun. Spenderade somrarna som barn på familjens fäbod nedre Skalbuan. Började på samma plats med skogsbyte 2007 tillsammans med sin man Åke.

Bengt Kärnlund, född 1940, bror till Gudrun, uppvuxen och boende i Kärrnäset, Strömsunds kommun. Bodde på fäboden Kärnlundsbodarna under somrarna i sin uppväxt.

Gudrun Håkansson, född 1938, uppvuxen i Kärrnäset, Strömsunds kommun. Spenderade somrarna på fäboden Kärnlundsbodarna fram till 1952. Vistades efter det på fäboden vid enstaka tillfällen.

Inger Blomberg, född 1939, uppvuxen och boende i Äspnäs, Strömsunds kommun. Spenderade somrarna på fäbodarna Markusbodarna och Flon i Äspnäs fram till år 1954.

Margareta Näsström, född 1942, Uppvuxen i Strand, Strömsunds kommun, med en familj som bedrev fäbodbruk. Gifte sig och flyttade 1963 till Ringvattnet där hon bedrev fäbodbruk i egen regi på Näsbodarna fram till 2008.

Siv Persson, född 1940, uppvuxen i Östra Havsnäs, Strömsunds kommun. Spenderade somrarna på Rosbergsbodarna där hela familjen bodde under sommaren fram till 1953 då familjen flyttade från området.

Åke Eriksson, född 1952, uppvuxen och boende i Skärvången, Krokoms kommun. Spenderade somrarna som barn på familjens fäbod övre Skalbuan. Började på samma plats med skogsbeta 2007 tillsammans med sin fru Anna.

2.1.2 Presentation av fäbodarna

I figur 1 framgår var de olika fäbodarna är belägna i norra Jämtland.

Kärnlundsbodarna är fäbodvallen som Bengt Kärnlund och Gudrun Håkansson spenderat sina somrar på. Fäboden är belägen ca 4 km SV om byn Kärrnäset och består av totalt 9 byggnader i gott skick. Enligt Jämtlands läns kulturhistoriska utredning om fäbodar blev den klassad med det högsta skyddsvärdet och sägs vara en av Strömsunds bäst bevarade fäbodar.

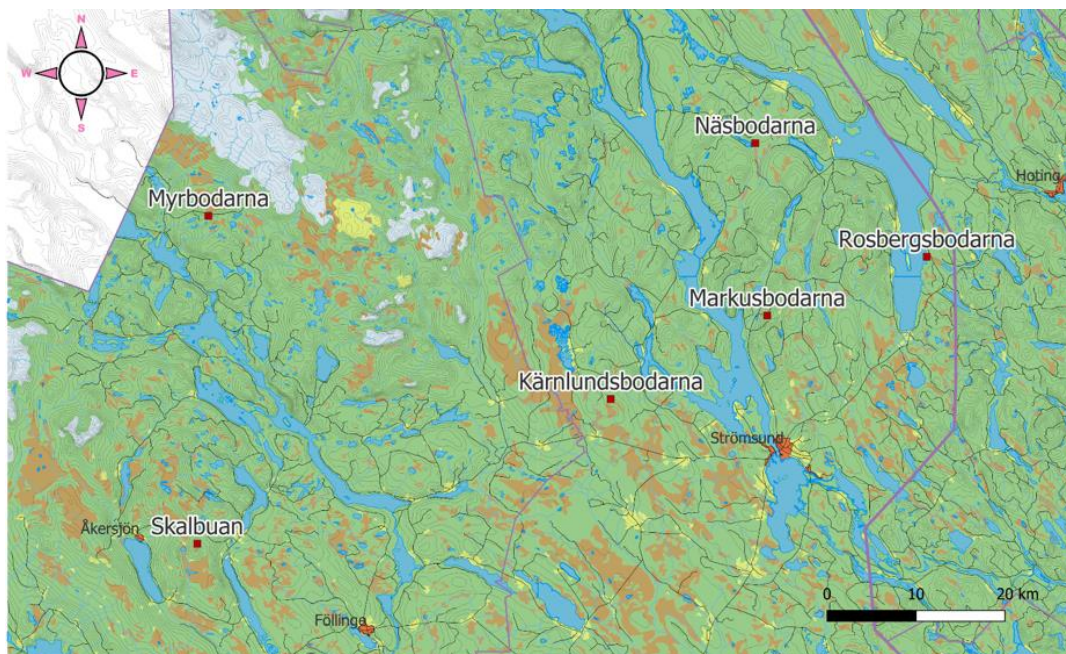
Markusbodarna och Flon är båda belägna nära byn Äspnäs och var fäbodarna som Inger Blomberg vistades på som ung. Fram till år 1949 höll familjen till på Markusbodarna en mil norr om Äspnäs och resterande somrarna spenderades på Flon. Flon låg närmare byvägen nära Vattudalen. Bostugan från Markusbodarna står sedan 1959 uppförd på Strömsunds hembygdsgård då den tros vara den äldsta fäboden i Ströms socken.

Myrbodarna är fäboden som Anita Myhr buför sina djur till, på denna fäbod har djuren gått varje sommar sedan lagaskifte. En gammal bu-stig (fäbodstig) leder fram till fäboden från hemgården på en sträcka om cirka 8 kilometer. Myrbodarna är beläget högt runt 650 m. ö. h.

Näsbodarna är fäbodvallen Margareta Näsström drev i över 50 år. Den är belägen ca 5 km SO om byn Ringvattnet, 100 meter från sjön Lill-Ringvattnet.

Rosbergsbodarna låg belägen vid Flåsjöns östra strand i Strömsunds kommun. Denna fäbod, som hörde till en gård på Storholmen i Flåsjön, brukade Sivs mamma på somrarna. Från hemgården i Östra Havsnäs följde man stranden några kilometer för att komma till fäboden.

Skalbuan syftar här till den övre Skalbuan som Åke Erikssons familj brukade när han växte upp. Idag brukas och ägs denna av Anna och Åke. Nedre Skalbuan brukade Annas familj under hennes uppväxt och ägs idag av hennes syster. Den gamla kyrkvägen mellan Föllinge och Åkersjön går via Skalbuan och används förr av mjölkbussen för att köra ner mjölken till byn. Idag används vägen när de kör upp djuren med transport. Skalbuan är belägen på cirka 600 m. ö. h. och ungefär 5 kilometer från hemgården. Se bilaga 5 för en kartografisk tidsserie över Skalbuan.



Figur 1. Karta över studieområde och fäbodlar. Källa: lantmäteriverket.

2.2 Metoder för förberedelse och utförande

2.2.1 Urval

Då studien skulle analysera skillnader mellan fäbodbruk som bedrevs under mitten av 1900-talet och under 2020-talet, gjordes ett urval från två olika grupper av människor inom samma studieområde. Den metod vi använde benämner Trost (2010) som ett *bekvämlighetsurval*. Vilket är en vanlig och effektiv urvalsmetod för att finna informanter till kvalitativa intervjuer (Trost, 2010). Vi valde att marknadsföra vår studie genom sociala medier och låta informanter eller bekanta till informanterna återkoppla till oss. Studieområdet valdes utifrån vårt intresse för detta geografiska område, då vi båda härstammar från regionen. Majoriteten av informanterna känner någon i vår släkt eller bekantskapskrets personligen vilket kan ha ökat förtroendet för oss som intervjuare och viljan att hjälpa till. Om vi hade varit helt okända kanske vi inte hade mötts av samma välvilja och öppenhet.

2.2.2 Intervjuteknik

Syftet med de kvalitativa intervjuerna är att få en djupgående förståelse för ämnet och en rik och detaljerad dokumentation som gör det möjligt att besvara studiens frågeställningar. För en ökad sannolikhet att lyckas är det av största vikt att intervjuerna genomförs med god intervjuteknik. Att behärska denna teknik kräver förståelse för olika strategier för att formulera frågor, skapa en tillitsfull miljö för informanten och förmågan att lyssna aktivt och ställa relevanta följdfrågor. Med detta i åtanke har vi därför läst relevant litteratur om fäbodbruk och skogsbyte i allmänhet och om Jämtland i synnerhet (Häger, 2001).

Vi valde att vara en intervjuare per informant, men det finns inget rätt eller fel i frågan om att vara en eller två. Att vara två kan uppbåda en trygghet för intervjuerna men informanten kan i vissa fall uppleva situationen som mer obekvämt (Trost, 2010). Informanterna fick komma med förslag på plats för intervjun och flera av intervjuerna skedde i informantens hem. Under intervjuerna bestod vår intervjuguide (se bilaga 2 och 3) av i förväg utformade frågeformulär som kan ses som relativt strukturerade. Under intervjuens gång lät vi informanterna i stor mån styra ordningsföljden av frågorna vilket minskade både intervjuens grad av struktur och standardisering. Vi utgick från två frågeformulär, ett för de med erfarenhet av fäbodbruk under mitten av 1900-talet och ett för de med erfarenhet från aktiva fäbodbruk under 2020-talet. I processen att framställa frågeformulären utgick vi från vårt syfte och våra frågeställningar.

För att erhålla innehållsrika och uppfyllande svar bör man ställa *öppna frågor*. Dessa kräver utvecklade svar och kan generera målande citat och unika berättelser

(Ryen, 2004). Öppna frågor börjar med frågeord som ”Vem?, Vad?, Varför?, När? Och går inte att besvara med ett ”Ja/Nej”. Motsatsen till öppna frågor är *slutna frågor*, dessa besvaras med ett bekräftande eller förnekande vilket kan leda till triviala svar. Frågorna som ställs bör vara raka, tydliga och enkla för informanten att förstå (Trost, 2010). Det är vanligt att frågorna sekvenseras enligt *tratt-tekniken* för att motivera och aktivera informanten. Tekniken innebär att frågorna till en början är öppna och stora, för att sedan bli mer specifika. Vi tillämpade tratt-tekniken med fördelning på våra ämnesområden. Vi utgick från stora frågor för att sedan ställa relevanta, mer specifika följdfrågor (Patel et al., 2019).

2.2.3 Analysmetod

Det finns ingen självklar metod för hur ett kvalitativt material ska hanteras. Processen brukar dock innehålla tre steg, insamlande, analys och tolkning (Trost, 2010). Efter insamlandet av vårt material transkriberades alla intervjuer, detta startade vår tankegång kring intressanta delar av materialet. Intervjuerna transkriberades löpande så snart som möjligt för att hålla röstlägen, kroppsspråk och andra uttryck från intervjuerna färskt i minnet. När alla intervjuerna var transkriberade började vi med att grovsortera materialet. Frågorna i intervjuguiden är formulerade under teman, som vi till en började delade in svaren efter. Detta gav oss en bra överblick av vad alla informanter hade sagt. Denna grovsortering utfördes med all transkriberad text som färgkodades i ett gemensamt dokument. Till följd av sorteringen delades materialet upp i vad vi valde var relevant att ta med i rapporten och inte. Nästa steg var att dela in materialet under frågeställningar. Här delade vi upp frågeställningarna under åtta olika rubriker, detta för att skilja på vad som var sagt om de olika tidsnedslagen. Sedan skrev vi ut material i löpande text och bearbetade innehållet informant för informant. Avslutningsvis kompletterade vi varandras texter genom att se över vad som stod om de informanter vi själva hade intervjuat. Tolkningen av materialet framgår i diskussionen där vi bland annat går i genom likheter och olikheter för resultatet.

2.3 Skogs- och jordbrukshistorisk kontext till fäbodriften i Jämtland

2.3.1 Fäbodarna i det extensiva jordbrukssystemet

Fäbodgränsen, som kan kallas en historiskt kulturell gräns, sammanföll vid sekelskiftet 1900 mer eller mindre med *limes norrlandicus*, den biologiska norrlandsgränsen (Larsson, 2011). Gränsen markerar övergången från den södra till den norra barrskogsregionen. Övergången hänvisar bland annat till ekens och askens nordliga utbredningsgräns, samt de topografiska skillnaderna i söderns

slättland och Bergslagens höjder (Håkansson, 2000). Denna skillnad i naturförutsättningar har delat upp Sverige i två olika hushållningssystem. Söder om gränsen har fokus i gårdars hushållsekonomi legat på spannmålsodling. Norr om gränsen fanns det flera ekonomiska aktiviteter, förutom boskapsskötseln och jordbruket, hade man en stor del bisysslor som även bidrog till hushållets ekonomi. Bisysslorna var direkt beroende av att det fanns ett jordbruk vilket gör det svårt att bestämma om det var en jordbrukssyssla eller ej (Larsson, 2009 ; Svensson, 2015). Livet i bygderna kring norra Jämtlands fäbodområden kretsade därför runt ett komplex av olika arbetsuppgifter och organiserades utefter dem (Frödin, 1927). Skillnaderna i hushållens system har yttrat sig på flera olika sätt, såsom i matkultur, byggnadskultur och materiell kultur. Fäbodarnas kärnområden har varit Dalarna och södra Norrlands inland med fjälltrakter (Larsson, 2009). Gårdar i kärnområdena har ibland haft flertalet fäbodor för att på bästa sätt kunna ta vara på skogsbetet (Larsson, 2011).

Vidare finns det inte belägg för ett fäbodväsende i dessa trakter innan den senmedeltida agrarkrisen (1300-talet) (Larsson, 2009 ; Svensson, 2015). De tidigast dokumenterade fäbodarna i Norrland är från 1500-talet (Antonson, 2004). Agrarkrisen var orsakad av en lång rad pestepidemier som medförde förändringar till jordbruket. Fäbodväsendets uppkomst brukar ses som ett resultat av dessa förändringar. Ödeläggelsen av gårdar vid agrarkrisen var stor i Norrland och nyupptagen odlingsmark lämnades. Dessa marker övergavs dock inte helt utan började ofta brukas extensivt i boskapsskötseln som betesmarker (Larsson, 2009). För överlevande gårdar fanns då rikliga förutsättningar för både slätter och betesmarker med väl fungerande byggnader tillgängligt, vilket har varit en förutsättning för fäbodväsendet i Jämtland (Hansson et al., 2005). I samband med den senmedeltida agrarkrisen och 1600-talets krigsekonomi präglades lokalsamhället av bristen på män, detta gjorde att kvinnor tog över många uppgifter i jordbruket (Larsson, 2009). Arbetet som vallhjon blev en kvinno- och barndominerad syssla (Westin, et al., 2022) och boskapsskötseln fick en ny arbetsfördelning vilket kunde leda till fäbodbrukets utvidgning (Larsson, 2009).

Från 1600-talets slut till första halvan av 1800-talet är fäbodbruket etablerat med uppstyrda regleringar kring betesresursen. Det fanns fasta datum för när buföringen (flyttningen till fäbodarna) skulle infalla och hur man skulle betesrensa bland annat (Westin et al., 2022). En typ av betesrensning är svedjning, när man bränner mark, vilken ofta utfördes på våren för att gynna gräs och örter som kräver mer ljusinsläpp (Norehag, 2001). En stark bränning kan hämma rotkonkurrensen för örterna då delar av trädrötterna försvinner (Frödin, 1952).

Fäbodbrukets tillbakagång pågick sedan från mitten av 1800-talet och in på 1900-talet. Bidragande faktorer var rationaliseringen av jordbruket såväl som skogsbruket. Timmermarknadens utveckling bidrog även till att skogen inte längre hörde till jordbruket utan skulle i stället särskiljas och skyddas från det (Westin et al., 2022).

Det finns tre funktioner på fäboden som vi vill uppmärksamma, fjällkorna, *kaukningen* (locksången) och myrslåttern. Fjällrasen är en ko av lantrassort som har blivit formad av det jordbruk som bedrivits i norra Sverige med fäbodbruk och skogsbete på sommaren (Svensk fjällrasavel, u.d.). De har troligtvis funnits i området sedan minst vikingatiden (Lärn-Nilsson, 2023). Korna har oftast en vit bas med svarta, grå eller röda fläckar. De är kulliga (hornlösa) och har en genomsnittlig mankhöjd på runt 125 cm och en kroppsvikt på 400–450 kg. Det är en utpräglad mjölkko med mjölk som är särskilt bra för osttillverkning ur mejerisynpunkt. Fjällkorna har utvecklat unika egenskaper genom skogsbetet, den är nyfiken, intelligent och har ett starkt fodersök (Svensk fjällrasavel, u.d.) samt god förmåga att omsätta grovfoder (Lärn-Nilsson, 2023). De blir också väldigt sociala, särskilt om de mjölkas. Terrängen de fått röra sig i har gjort dem lätttröliga (Svensk fjällrasavel, u.d.) med hårda klövar och starka ben (Lärn-Nilsson, 2023).

Fäbodväsendet utvecklade en särskild form av sång för att locka på djuren i skogen. Kaukningen är en locksång av en hög vibratofri ton. Vallåtarna var ofta korta och improviserade (Institutet för språk och folkminnen, 2021). Dessa starka lockrop med sitt höga tonläge kunde locka hem djuren från flera kilometers avstånd till fäboden. Under 1800-talet när det fanns mycket djur på skogen användes kaukningen även som kommunikationsmedel mellan fäbodarna (Johnson, 1980).

Runt fäbodarna var det även vanligt att myrar med bra starr slogs för slåtter i stället för att de betades, vilket också var en viktig funktion för det extensiva jordbrukssystemet. Utnyttjandet av den naturliga vegetationen har haft stor betydelse för boskapsskötseln. Man strävade efter att på effektivt sätt använda utmarkerna, vilket har resulterat i fäboddriften men också myrslåttern. Myrslåttern behövdes för att kunna utfodra djuren hela vintern. Runt 1920-talet i norra Jämtland skiljde man på skogsslått, myrslått, åslått och sjöslått. Gemensamt för dessa är en riklig förekomst av olika starr, örter eller gräs. Myrarna i norra Jämtlands fäbodområden har en stor utbredning och har varit den mest betydelsefulla slåttern i det extensiva jordbruket. Myrarna har dessutom använts både till bete och slåtter (Frödin, 1927).

2.3.2 Kvinnlig arbetskraft

I bondesamhället från medeltiden till modernare tid var arbetsuppgifterna strikt uppdelade i kvinnliga och manliga sysslor. Till det kvinnliga hörde korna, mjölkningen och all mjölkförädling, till det manliga hörde stallet och hästarna. Inom jordbruket var de kvinnliga arbetsinsatserna oundgängliga för hushållets produktion. Smör var exempelvis en lyx- och exportvara som gav det enskilda hushållet ett överflöd som inte uppnåddes på annat vis. Utöver hela ansvaret för hem, mat, barn och kläder, arbetade även kvinnorna ofta ute under skörden. Om mannen hade en bisyssla utanför jordbruket med en ekonomisk avkastning kunde kvinnan bli ansvarig för hela jordbruket (Sterner et al., 2011).

Kvinnor har alltid fungerat som en flexibel arbetskraft och har kunnat träda in på de manliga domänerna i tider då bristen på manlig arbetskraft har varit påtaglig (Kungliga skogs- och lantbruksakademien, 1998-2001). Arbeten i skogen, som tjärframställning och järnhanteringen, utvecklades under 1600-talet och 1700-talet vilket krävde männens arbetskraft (Sterner et al., 2011). Både stormaktstidens (Sterner et al., 2011) och andra världskrigets (Kungliga skogs- och lantbruksakademien, 1998-2001) krigsekonomier har drastiskt minskat tillgänglig arbetskraft från män. För att jordbruket skulle överleva blev det i sådana fall nödvändigt att kvinnor i stor utsträckning tog över mannens arbetsuppgifter på gården och i jordbruket (Sterner et al., 2011).

2.3.3 Mulbetesrätten

Före de stora skiftesreformerna (storskifte och lagaskifte), då utmarkerna delades upp på varje gård, skedde betet vanligtvis på kollektivt ägd mark. På flera platser ägde reformerna rum ända in på 1900-talet. Fäbodbruket hade hittills varit en viktig del av det agrara system som utövades i södra Norrland och Dalarna, och var därför allas angelägenhet (Larsson, 2011). Skiftesreformerna innebar en omfördelning av mark. Jordbrukare fick en sammanhängd del jordbruksmark och skogsmark i stället för som tidigare, flera små tegar och samfälld skogsmark (Jonsson, 1997).

Efter skiftesreformerna fick fäbodbrukare fortsatt använda utmarkerna för bete, trots att markerna blivit enskilda (privata). Denna rättighet specificerades i skifteshandlingarna som servitut. Den enskilda ägare som ville skydda sin mark mot betande djur fick därför själv anordna stängsel. Då praxis oftast saknas är rättsläget för fäodsbete idag många gånger oklart (Larsson, 2011).

2.3.4 Skogsbrukets framväxt och kulturlandskapets hävdberoende arter

Trots mångårigt brukande av skogen fanns det i Norrland, vid 1900-talets början, kvar en väsentlig del med naturskogskaraktär. En naturskog definieras som ett skogsområde som har utvecklats av naturliga processer och som inte är hårt påverkad av människan men där spår av tidigare mänsklig aktivitet kan ses (Eriksson et al., 2023). Vid 1800-talets slut började allt fler jordbruk övergå till växelbruk med vallodling, vilket minskade behovet av att släppa djuren på skogen. Djurhållningen förändrades in på 1900-talet och vallningen av djur försvann nästan helt (Westin et al., 2022). Det agrara markutnyttjande har lämnat spår efter sig i form av ett biologiskt kulturarv. För skogsbetet och fåbodarna innebär det en hävdberoende flora och fauna. Skogsbetets djur, nöt och får går under kategorin *grazers* (gräsätare) vilket innebär att de i första hand betar i fältskiktet (Ekelund et al., 2001). Djurens olika foderval gör att gräsätare har mycket hävdberonde arter knutna till sig (Enfjäll et al., 2024). I takt med trakthyggesbrukets etablering och nedläggandet av småjordbruken med dess användning av utmarkerna (Ekelund et al., 2001) samt utveckling av vallodling (Enfjäll et al., 2024), har mängden hjort och älg kunnat öka. Dessa vilt, tillsammans med getter, kategoriseras som *browsers* (buskätare) de betar ris, buskar och träd. Med viltstammarnas ökning har utrymmet för skogsbetesmarkernas hävdberoende arter minskat. För att säkra dessa arters fortbestånd krävs oftast åtgärder (Ekelund et al., 2001). Det finns en stark koppling mellan biologisk mångfald och kulturella uttryck i dessa ekosystem, vilket betyder att en anpassad skötsel som efterliknar den historiska användningen krävs om man vill bevara naturtypen (Lindborg et al., 2021).

Fjällbjörkurskogar är högkvalitativa när det gäller bete, dessa mossrika skogar menas erbjuda bättre bete än den mossrika granskogen. Anledningen är att björkskogen har mer ljusinsläpp till fältskiktet samt att den geologiska sammansättningen i fjällkedjan ger upphov till bördigare jordar än urbergsplatån. Det finns därför flera värdefulla örter ur betessynpunkt med hög andel smältbart protein. Många byar i nedre Norrland har därav tidigt skaffat sig betesmarker och fåbodrar uppe i fjällskogarna (Frödin, 1952).

3. Resultat

3.1 Hur såg en vanlig dag ut på en fäbod vid mitten av 1900-talet?

Vad man gjorde under en dag på fäboden beror på vilken slags djur man hade. Gemensamt för alla fäbodrar var att dagarna började tidigt på morgonen för att det skulle mjölkas. Det har både varit vanligt att förädla mjölken till ost och smör på buan (fäboden) eller att förvara den kallt för att skicka ner den på byn för förädling eller till mejeri.

Enligt Margareta Näsström var fäbodarbetet främst kvinnans. Hon drev sin fäbod ensam i över 50 år och har haft kor, getter och får (se bilaga 6, figur 2, 3, 8, 9). Margareta växte upp i Strand på en gård med en fäbod tre kilometer från hemgården. Livsstilen med fäboddrift tyckte hon om redan som barn och det var där hon lärde sig klippa får, koka mese (messmör) och ta hand om djuren. Som vuxen bodde Margareta under säsong inte på buan utan sov oftast på hemgården. Dagen började vanligtvis kl. 06 med att hon åkte och mjölkade. Sedan begav hon sig hem för att koka mese vilket tog en hel dag. När mesen svalnat skulle den paketeras, det gjordes oftast vid midnatt. *“Man hann ju nästan inte sova så mycket, men det blir en vana”* 80 liter gav ca 6–7 kg mese (se bilaga 6, figur 6). Från början mjölkade hon för hand och hade ingen el på buan, men efter en tid införskaffades ett elverk och hon började mjölka med maskin. Mesen och den lagrade getosten sålde hon på bland annat Köpmannamarknaden och Granngårdens marknad i Strömsund (se bilaga 6, figur 7). Det hände även att hon skickade getost till Stockholm. Produkterna var väldigt populära och sålde slut snabbt. Innan hon började mjölka med maskin var det på sensommaren mörkt när hon kom ut till buan, då kaukade hon på djuren så att de skulle komma för att bli mjölkade. Margareta berättar att ledighet inte var något som kom på tal, inte heller sjukdom. *”Om man var sjuk så var det bara att gå dit, man skulle inte känna efter så väl”*. I arbetet ingick även barnpassning. Margareta hade fyra egna barn och många sommarbarn och fosterbarn. Det var en av fördelarna med arbetet: *“då fanns inget dagis för barna eller liknande, så då var de naturligt att de skulle vara hemma på gårn”*.

Gudrun Håkansson var på buan fram till 14 års ålder och menar att ”*man fick ju börja jobba när man var rätt ung*”. Hon var 11 år när hon började mjölka och hade då redan provat i tidigare ålder. Att mjölka var en viktig uppgift som skulle göras på rätt sätt och till en början skulle hennes mamma alltid kontrollera att hon hade mjölkat ur ordentligt. Det var mamman som lärde Gudrun och syskonen alla sysslor och så småningom kunde de lära upp varandra. Gudruns pappa körde timmer, flottade och utförde andra uppgifter på fäboden och hemgården medan mamman tog hand om djuren. Ingen av Gudruns bröder lärde sig att mjölka utan det var systrarna som fick lära sig det när de hade åldern inne. Gudruns bror Bengt Kärnlund berättar att pojkarna bland annat fick vara med vid slåtter, arbeta hemma på gården, gräva täckdiken och förnya golv. De var vanligtvis inte på fäboden lika mycket som flickorna. Att ta upp torv att torka för att gödsla under djuren var karlgöra, men Gudrun, de yngre syskonen och mamman fick hjälpa till ibland vid enkla förutsättningar ”*Jag minns inte att mamma sa att 'det här gör du', det var så naturligt*”. Vidare berättar Gudrun att syskonen kunde komma överens om arbetsuppgifter sinsemellan, till exempel att de mockade olika dagar. Men alla hjälptes alltid åt med uppgifter efter bästa förmåga ”*det hörde som till, man levde så*” (se figur 2).



Figur 2, Gudrun Håkansson och hennes tvillingsyster Berta Forsberg går med mjölk från Kärnlundsbodarna till hemgården år 1951. Foto: Gudrun Håkansson, privat.

Förutom mjölkningen skulle det kokas mese, göras ost och kärnas smör. Innan de hade en smörkärna brukade de tillverka en tvaga av björk genom att sätta ihop björkris som barken var borttagen på. Den fungerade som en visp som Gudruns mamma vispade smöret med. Produkterna de tillverkade var för självhushållet mest ”*vi var ju så många...vi var 12 syskon*”. De djur familjen hade på fäboden var kor, getter, får samt hästar under slåttern berättar Bengt (se bilaga 6, figur 12). De flyttade till fäboden efter skolavslutningen och hem i tid till att skolan började igen. Pappan körde vanligtvis all utrustning på häst och vagn medan mamman och syskonen gick genom skogen med djuren i följe. På frågan om man kunde vara ledig svarade Gudrun att man inte pratade om ledighet som man gör nu. Hon säger att de säkert kunde vara ledig ibland, att det inte var som ett vanligt jobb men att hon har svårt att minnas. ”*Man följde väl med på det som hände under dagen*”. Familjen hämtade vatten ur en bäck intill fäboden som de även sänkte ner mjölkkanor i för kylförvaring. Syskonen berättar även att de åt mycket god mjölkmat och en del fisk som barn.

”Vi va aldri hongri, koke gröte å våffla, å filmjölka, å kjesfil å grädde. De vål mycke getost. De e delikatess de nu. Je tyckte geitost’n va förjävla go’ å de tyck je än, lagre geitost e de goaste je veit...vi stekte mycke våfflan, å pannkaka, å kolbullan vi”. (Bengt)

Inger Blomberg berättar att de flyttade till fäboden i samband med skolavslutningen. Precis som för Gudrun och Bengt lastades all utrustning på en vagn som pappan körde med häst. Det var ungefär en mil att gå med djuren från hemgården och djuren följde självmant efter. ”*Dom hade tydligen minnen korna å, dom skulle ju dit*”. Det var hennes mamma som skötte fäboden medan pappan var ute i skogen ”*någon var ju tvungen att tjäna lite*”. Han kom hem vissa helger men hade alltid saker att göra, så Inger träffade honom väldigt sällan under tiden på fäboden. Han slog hö och gjorde hässjor och enligt Inger fanns det tydliga kvinnliga och manliga uppgifter.

”På den tiden, skulle karlarna inte göra någonting i hushållet, absolut inte. Jag vet på Flon så kom pappa och Ove in en gång och jag bad dom att ta med brödfatet när de kom in, de sa ’nehe du’ och gick och satte sig vid bordet, så jag fick fixa det”. (Inger)

På Markusbodarna där Ingers familj vistades till en början gick allt de tog reda på till dem själva, när de senare var på Flon hade de även getter. Mamman kokade då mese och ost på vedspisen som hon sålde. Det var för det mesta Ingers mamma som skötte mjölkningen och de flesta sysslorna på buan ”*mamma hade ju så mycket att göra*”. All mat lagades på öppen spis och de åt mest mjölkmat, kött, och fisk från Lill-Allvattnet och sådant de tidigare konserverat. Barnens främsta uppgifter på fäboden var att släppa ut deras egna och grannens djur, mocka, ta hand om djuren och plocka ved i skogen. Inger minns även att det var barnen som fick dra separatorn och det var noga hur den drogs ”*man skulle dra jämnt och lugnt*”. Även

Inger berättar att de som barn förväntades hjälpa till *”jag tror man fick lära sig mycket som barn egentligen, just med alla sysslorna, vi fick börja tidigt”*. De sista två åren Inger var på fäboden fick hon vara med och mjölka. *”Då var det faktiskt fordringar på mig, då var jag vuxen, då skulle jag göra det”*. Mjölkning var enligt Inger *”kvinnofolk göra”* och ingenting för karlarna. Hon berättar att det var ett tungt jobb men att det ändå brukade finnas någon lucka på dagen då man kunde sätta sig och ta det lugnt.

Siv Perssons familj bodde på en fäbod om somrarna när hon var barn fram till cirka 10–12 års åldern. Det var hennes mamma som skötte om fäboden vilken ägdes av en annan familj i byn. På fäboden hölls både grannarnas och deras egna kor. Hon minns att de mjölkades på morgonen för att sedan släppas ut på skogen för bete. På kvällen kaukades korna hem för att mjölkas igen. Siv berättar att hon minns särskilt att det var väldigt myggigt på kvällen när korna skulle mjölkas. *”Då eldade dom nå töcke tjuker”* de eldade tickor från björkar för att hålla myggen borta.

Sivs pappa hade hästar och jobbade vintertid i skogen, en av hästarna var med på fäboden. Om sommaren tog han hand om deras torp och slog hö och hässjade. *”Sommaren var han ju ledig, men man jobbade ju åt sig själv då”*. Av mjölken tillverkade Sivs mamma tjockmjölk i tråg, man separerade mjölken och kärnade smör. Familjen konsumerade själva en del av mjölken och Rosbergs som ägde fäboden hämtade resten. Ibland tillverkades ost men det var för få mjölkande kor för att det kunde framställas ofta. Utöver att sköta djuren plockade de bär och fiskade med nät. Maten de åt på buan var främst fisk, potatis och mjölkprodukter. Siv upplever det inte som att vardagen var annorlunda från hur det var hemma på torpet, men maten man åt var tjockare än på vintern. *”Det skiljde sig inte så mycket från hemma mer än att det var friare och det var mer mat, man åt mer mjölk och smör och nån ost ibland”*. Vidare berättar Siv att det inte hade någon slåtter vid fäboden men att de hade det hemma på torpet och att pappan var där under perioder på sommaren. Det hände även att Sivs mamma gick hem för att hjälpa till med olika sysslor *”hemma var det höjanna och man satte pera”*.

Anna Eriksson spenderade somrarna på fäboden till 6 års ålder tillsammans med sin mamma och två äldre syskon, hennes farmor var också med första året. Hennes familj hade mjölkkor som de tog till buan på somrarna. Det var hennes mamma som skötte om buan och mjölkade. Hennes pappa var ofta nere på byn för att ta hand om slåttern. Eftersom Anna var väldigt ung deltog hon inte mycket i arbetsuppgifterna men hon minns att hon fick gå till källan och hämta vatten och hjälpa till att fösa ihop korna till ladugården. *”Och sen minns jag att man hade häst så nån gång när dom kom och körde hästen så var det en sten bredvid gammstugan med en liten grop i och där skulle man lägga lite havregott åt hästen”*. Hon berättar också att det

var barnens uppgift att öppna grinden när exempelvis seminörskan kom och då fick man en grindslant. Korna mjölkades på morgonen, släpptes ut över dagen och kom tillbaka upp på eftermiddagen för att bli mjölkade igen. Eftersom de hade mjölkbuss så togs inte mjölken tillvara på uppe på buan, utan man mjölkade och ställde i bäcken tills det hämtades och kördes ner på byn, troligen varje morgon berättar Anna. Det var tre fäbodar nära varandra (se bilaga 5 och bilaga 6, figur 4 & 5), nedre Skalbuan som Annas familj hade, övre Skalbuan som Åke Erikssons familj hade och en buvall vid Klingervattet cirka 3 km bort där de också hade mjölkdjur. Det alternerades vem som körde mjölken till byn. Vägen som användes på den tiden var den gamla kyrkvägen som gick förbi Skalbuan via Skärvången och Föllinge, vidare till Åkersjön.

Åke minns att under sin barndom fanns det bete nere på byn fram till midsommar ungefär, efter det behövde djuren nytt bete. *”Då följ man kräka och dom var vana att springa själv till buan”*. Som yngst i syskonskaran var Åke under somrarna själv med sin mamma på buan fram till 13–15 års åldern. *”Så det fick man göra hela sommaren, hjälpa till med kalva och kräka”*. Familjen hade mjölkkor med kalvar på sommaren. De hade även hästar innan de skaffade traktor på 60-talet, som släpptes ut efter vårbruket. Mjölken kördes ner från buan med samma mjölktransport som för Annas familjs fäbod.

Som barn hade Åke egna uppgifter, det var framför allt att se efter de små kalvarna och öppna för korna när de skulle in och ut från vallen. Kalvarna, som var kvar inne på buvallen, skulle ha klavdricka under dagen när korna var ute i skogen. Korna gick själva och kom tillbaka när det var dags att mjölkas. *”Dom va så van att de skull mjölkas, så skicka man iväg dom på måran så kom dom tillbaka på aftan, för dom vill ju bli mjölkad”*. Korna ville dessutom vara inne på natten berättar Åke: *”och installad över natten, för det var...ju huskut mä avåt. Så dom ville hemska gärna va installad och inne på natten”*. Det var mycket djur på skogen men flockarna blandades inte utan kom tillbaka till sin egen fäbod på kvällen. På den övre Skalbuan släppte man djuren norrut och på den nedre Skalbuan släppte man djuren söderut. Åke minns även att det var mycket andra barn på skogen och att det var väldigt roligt. Utöver att ta hand om kalvarna fanns det tid till annat *”sen var det ju plock bera, myhlt...man fick fördriva tiden bäst man ville dom där dagarna”*.

3.2 Hur såg djurhållningen ut på en fäbod vid mitten av 1900-talet?

Alla informanter har berättat att de kor som gick på skogen var av arten fjällkor. Enligt Margareta kan inte alla raser ta hand om sig själva på skogen. Fjällkor klarar av att leta mat på egen hand och tar sig fram bra i terrängen. Margareta växte upp på en gård med ett stort antal djur och minns att det ägde hela 18 får. Från 21 års ålder bedrev hon fäbodbruk i egen regi i Ringvattnet och höll runt 8 kor, 20 getter och under vissa perioder även får. *“Fåren kunde jag inte ha kvar för dom tog björnen allihop. Så det var hopplöst”*. Djuren gick fritt på skogen och kunde vandra upp till flera mil per dag. Margareta följde aldrig med djuren utan menar att *”Jag hade ju inte tid med det heller och dom ville ju gå själv dom. Man lita alltid på att de skulle komma tillbaka”*. Oftast räckte det med att Margareta kaukade för att djuren skulle komma springandes. Korna kom hem när de ville bli mjölkade men ibland, främst på höstkanten, kunde hon behöva hämta djuren på skogen. I vissa fall var det närvaron av björn som gjorde djuren oroliga och ibland var det dess jakt på svamp som höll dem kvar i skogen. *”Dom var lite tjurigare att gå hem då för då jagade dom ju svampen, dom åt nog all svamp man kunde äta. Både kor och getterna åt svamp”*. Margareta erkänner att hon hade vissa favoriter bland djuren men att alla hade ett eget namn. *“Dom tror ju att djura är dum, men djura är klokare än man tror, hanterar man dom därefter så är dom ju som en hund. Korna, gettran och fårna, dom vet ju vem de är som bestäm”*.

Ingers familj ägde totalt 3 kor, ett tiotal getter och får under hennes uppväxt. Under somrarna tog de även hand om en bekant familjs djur, totalt hade de därför 9 kor på skogsbeta. Djuren fick även vid deras fäbod beta fritt på skogen och kom hem på kvällen för att bli mjölkade. Under natten var de instängda och släpptes ut på morgonen igen efter mjölkning. Inger vet inte hur långt korna gick men minns att en farbror berättade att han sett dem i Klövsand, 6 kilometer ifrån fäboden. Då var man tvungen att ta sig dit och gå med dem hela vägen hem. *”Då var man arg så man tog ju te riset ibland, Som unge tyckte man inte att det var nå roligt”*. Vissa kvällar kom djuren inte hem, då fick Inger och familjen leta i skogen, ibland hittades dom, ibland inte.

“När de väl kom hem då så rann det mjölk ur spenarna, då var de väldigt glada att bli mjölkade. Det här hände när svampen var mogen, dom älskade den här 'Kosoppen' som vi sa, antagligen Karl Johan. Dom älskade den”. (Inger)

Efter slåttern var gjord på Flon så flyttade familjen dit med djuren från Markusbuan. Tanker var från början att de skulle få gå i ett hägn omgivet av elstängsel på Flon. Detta fungerade i sin tur inte särskilt väl på grund av getternas förmåga att bryta sig ut. *”Gull (Ingers syster) äter fortfarande inte getmese för hon var så arg på*

getterna. Så fort det började vaja i kornåkerna, då var det dags att springa och jaga getterna därifrån”. Inger berättade även om en ko som inte ville vara instängd “hon stod ju och tog sats, trots att det var elstängsel, och sprang igenom. Och dom andra var så smart så dom stod ju bakom och väntade och gick ut efter”.

Gudrun spenderade somrarna på Kärnlundbodarna som barn och uppger att antalet djur varierade. De hade vanligtvis 5–6 kor, lika många getter, några får och vissa år även en gris. Gudruns bror Bengt ger en snarlik beskrivning av djurhållningen. “Ma hadd ju a sex-sjo kosser, å tvo-tri kalvar, tio får å sju-ått getter, å boucken förståss” (Se figur 3).



Figur 3, Bengt Kärnlund med en bock på Kärnlundsbodarna år 1946. Foto: Bengt Kärnlund, privat.

Djuren gick lösa på skogen och kunde gå upp till flera kilometer. De äldre syskonen hade i uppgift att gå med djuren och som Gudrun minns det så packade de en matsäck och var ute hela dagen. När de äldre syskonen flyttat ut så tog Gudrun och Bengt större ansvar för djuren och lät dom ofta gå själva på skogen. En av de viktigaste uppgifterna var att hålla djuren borta från ytorna närmast fåboden där man skulle slå. Sedan på eftermiddagen kaukade deras mamma in djuren när de

skulle bli mjölkade. ”Då *kaukade* hon på dom som man sa ’*kaukelikuuu kom nu kossorna*’ och då kom dom hem på en lång rad”. Bengt uttryckte det som ”*de komme heim när de ville vål bli mjölke, själv. Åh de va alldes säkert, att de ville komme heim*”. Ofta ville korna hem tidigare när det var mycket broms ute. Bengt menar att ”*då fick dom ju komme heim för de gå ju int å va ute*”. På hösten när svampen börjat växa ville dom stanna längre på skogen, på samma sätt som Margareta och Inger berättar.

På Kärnlundsbodarna sov fåren sällan inne på natten. De hade inte samma behov av att komma hem på kvällen såsom djuren som skulle mjölkas hade. Familjen fick ofta gå och leta rätt på fåren på hösten när de skulle flytta hem igen. Gudrun berättar att man tyckte om alla djur men att de lättmjölkade oftast var ens favoriter. ”*Kossorna hade namn allihopa. Jag minns två kossor, Sippa och Svana, dom var så lättmjölkade, det rann mjölk ur spenarna när de kom på kvällen*”.

Siv berättar också att det var barnen som gick med djuren i skogen på Rosbergsbodarna när hon var liten. Då hade de, precis som Gudrun och Bengts syskon, med sig matsäck och följde med korna under dagen för att hindra dem från att beta inne i byn. ”*I skogen innan byn började där höll vi till nästan hela dagarna så att inte kossorna skulle gå in till byn. Vi var getare heter det, de var vi barn som gjorde det, vi hade massäck med oss*”. Sivs familj lät djuren vara ute även under natten med tillgång till en öppen lada ifall de ville ha skydd. Djuren betade vanligtvis över ett stort område men själva buvallen var liten. Alla kor på fäboden var av samma ras ”*det var ju bare töcke fjällkor*”. Siv nämner att hon minns att de även hade en gris på fäboden någon sommar.

Anna vistades på familjens fäbod under somrarna fram till sex års ålder. Hon minns att familjen hade upp till 8 mjölkkor som fick gå fritt under dagen och stängdes in på nätterna. Hon berättar att korna förmodligen var av fjällras och SKB. Även Åkes familj hade 10–12 kor och 4–5 kalvar på sommaren, som sköttes på liknande sett. Mjölken förvarades svalt i bäcken tills den hämtades av mjölkbussen som dagligen besökte tre fäboddar i området (se bilaga 6, figur 4 & 5).

Några av informanterna uppger att de haft bekymmer med rovdjur och framför allt Margareta, björnar var en av anledningarna till att hon slutade med fäbodbruket. Hon uppger att ”*man kan inte vara rädd björn om man ska leva såhär, och han har aldrig gett sig på mig*”. Margareta var inte rädd men väldigt orolig för sina djur. Hon ägde får under en period men det blev till slut omöjligt då de blev tagna av björnen. Hon berättar även att får inte springer undan rovdjur på samma sätt som getter och kor, utan de kan springa undan lite grann men står oftast bara och stampar klövarna i backen. Björnen gav sig dock även på getterna och korna. Margareta

minns en ko som fick spenarna avrivna och var tvungen att slaktas. Björnen var väldigt närgången och cirkulerade ofta kring fäboden på kvällen när hon mjölkade. Bengt minns att det hände att djur gick ner sig på myrar eller i diken och drunknade på somrarna. Ibland var det björnen som jagade ut dem på myren. Gudrun och Bengt berättar att de fick uppleva att en björn tog deras får, en tacka som aldrig kom hem och ett annat får som hittades rivet. Detta skedde under en sommar och de hade inga ytterligare problem med rovdjur resterande år.

3.3 Vilken betydelse hade skogsbetet och vilka var incitamenten för att driva en fäbod vid mitten av 1900-talet?

Inger berättar att skogsbetet var nödvändigt för att kunna äga djur *”det var just för att överleva”* säger hon och understryker vikten av att ha tillgång till betesmark på skogen. Betet hemma på gården räckte inte till och det gjorde skogsbetet till en livsviktig resurs. Inger tyckte om livet på fäboden som barn och beskriver det som rena paradiset. Att hjälpa deras mamma med sysslor var självklart men det fanns även tid för lek i skogen. Siv är också av åsikten att betet på skogen var nödvändigt för att upprätthålla djurhållningen. Margareta menar att det var givet på den tiden *”dom levde ju på det här, och gubbarna var i skogen så dom tjänade på att hugga och avverka och det var ju de enda jobben som fanns”*.

Att Margareta senare valde att fortsätta med fäbodbruk var främst på grund av den glädje hon kände av att arbeta med djur. Det var även praktiskt att kunna ta hand om barnen samtidigt som hon skötte fäboden. Det var inte ekonomin som lockade Margareta då priset på mjölk var väldigt lågt, men hon kunde alltid hålla familjen med mjölkprodukter. *”Något fick man ju in i alla fall, men det var ju inget pris på komjölken, 3 öre tror jag man fick av mejeriet”*. Margareta framställde getemese och ost som blev väldigt populär. Den gick att sälja dyrare men innebar också mer arbete. Bengt minns bara somrarna på fäboden med glädje *”jag mådde inge illa, je visste ju int om nå annat, je visste ju inte om att Flata (Strömsund) fanns en gång, haha!”* För Bengt var fäboden en plats att trivas och må bra, omedveten om andra sätt att leva.

3.4 Hur ser en vanlig dag ut på en fäbod under 2020-talet?

När Anita tar djuren upp till buan går hon en gammal fäbodled som är cirka 7–8 km. Inför flytten är hon på fäboden och förbereder så att allt är färdigt när djuren

går upp ”sen det vart bilväg, en fördel för då kan man ju åka upp dit och storskura ladugårdar, kokhuset, bustugan, all”. Det byggdes bilväg förbi fäboden något år innan Anita kom till gården eftersom renslakteriet i Vinklumpen behövde det, via den är det ca 1 mil från hemgården. På vallen är det nio byggnader och en rejäl jordkällare. Alla utrymmen används, det är för att laga och tillverka produkter till serveringen, bustuga att sitta i, lador, ett varsitt fjös åt fåren och ett åt korna, ett hus de kan gå in och ut från. Sommarens längd beror på när det är bete, men Anita försöker komma upp från mitten på juni till midsommar. ”Midsommar brukar jag alltid vara på plats”. Hon flyttar hem runt mitten av september när första snön kommer ”då springer vi hem, då går det fort då vill dom hem”.

En dag på buan börjar med att man mjölkar korna tidigt på morgonen så att det sedan får komma ut. Hon berättar att de sker tidigt eftersom de inte äter eller dricker någonting på natten när de står inne. Anita tycker att det är bra att djuren står inne över natten för rovdjuren men menar även för att djuren själva vill stå inne på grund av myggen ”för att få ro att ligga och vila”. Innan korna mjölkas tvättas de med grönsåpa ”mina djur ska vara kliniskt ren alltid, tvättar dom med grönsåpa, det älskar dom”. Efter att alla kor är mjölkade får de gå ut och man mockar. Anita mjölkar själv för hand men har ett litet bensindrivet spann om någon annan ska mjölka korna. Detta är för att undvika juverinflammation som hon har råkat ut för tidigare då flera olika personer har mjölkat. ”Det är en konst att lära känna varje juver”. Hon har alltid mjölkat för hand och tidigare när hennes man var med mjölkade alltid en av dem korna och en av dem getterna. All komjolk tas tillvara på, kalvarna får en del och resten gör Anita olika ostar på, ”kaffeost, gammalkusoten och vanliga ostar”. Det finns inte el och vatten inne på buvallen som används i arbetet, Anita uttrycker att de: ”kokar vatten hela dagarna”. Det finns dock el och vatten utanför vallen i stugorna som hennes personal har tillgång till. De brukar vara tre personer på buan, hon anställer pigor och drängar som hjälper henne med allt på fäboden om somrarna. ”I år återkommer en ung norsk kille för att jobba, som tidigare har spenderat tid på sätern”. Djuren går ute på dagen och kommer hem på kvällen själv, då mjölkas korna igen.

”Dom är roliga förstår du för dom kan mua och tala om när dom kommer hem på eftermiddagen, så muar dom och talar om att ’nu är vi på gång’ och då vill dom att jag ska svara...(hur svarar du då?)... man kaukar, och då är dom nöjda”. (Anita)

Om de kommer sent mjölkas de direkt annars får de vara på vallen tills det är dags ”sen är det ju god natt”. Hon berättar att det är rutiner som gäller på buan, det handlar mycket om livsmedelshantering och att man behöver göra saker och ting här och nu. Exempelvis kyla mjölken eller diska, det ska göras på en gång. Eftersom Anitas bua har blivit populärt att besöka har hon servering vissa dagar. Då steks det våfflor över öppen eld som serveras med hjortron och ny-separerad grädde från

samma morgon. Hon berättar att hon gör tjockmjölk på tätört genom att lägga nymjölkad mjölk på bladverket. Man använder samma lagg (behållare) för att kulturen finns kvar där. När man silar tjockmjölken så får det inte vara åska för då skär det sig.

Anna och Åke haft sina djur på skogsbete vid Skalbuan sedan 2007, platsen är samma ställe där de båda spenderade somrarna som barn. Nedre Skalbuan hörde till Annas familj och övre Skalbuan hörde till Åkes familj. Djuren flyttar de upp efter midsommar och sedan är de på skogen i tio veckor fram till älgjakten börjar. Eftersom de har slaktdjur går djuren fritt i stora inhägnader hela sommaren och stannar ute då de inte har något behov av att komma till buvallen för att bli mjölkade. Detta är även en anledning till att Anna och Åke kunde börja ha djuren på skogen igen, då flera av byggnaderna på vallen var i obrukbart skick för djurhållning. Förberedelserna inför betessläppet omfattar ett stort stängslingsarbete veckan innan djuren flyttas upp. De stängslar flera stora fållor eftersom de har några olika grupper djur med egen tjur bland annat. Vissa stolpar plockar de ner varje år och vissa låter de stå kvar. Det händer att problem med trädfällda stolpar eller skoterkörda stolpar uppstått under vintern. Det behövs även röjas då gräset runt staketet inte får vara för högt så att strömmen jordas bort.

På Skalbuan har de mulbeteshävd sen gammalt och hade därför kunnat släppa sina djur lösa i skogen på bete. Första året testade Anna och Åke att släppa korna efter att ha låtit de vara i en fålla runt buvallen några veckor, för att se om de höll sig kvar runt fäboden. De fick höra att de var en grupp kor borta i Åkersjön, så de hämtade hem dem på en fyra timmars promenad. Anna förklarar att de är så vana att gå i stängsel, de går runt och kollar att *"här är det stopp, här kan jag inte gå längre"*. Utan stängsel finns inget stopp för dem och de fortsätter gå för de har inget problem med att orka gå långt. Efter den händelsen beslutade de sig för att ha djuren inom stängsel. Övriga arbetsuppgifter de gör uppe på buan utöver daglig tillsyn av djuren är att de klipper gräs runt husen och försöker röja upp gamla stigar. Anna berättade att de avverkade en stor areal innan buöppningen 2007 och att det blev väldigt bra bete efter det samt att det hjälpte till att få fram de gamla stigarna som korna har kunnat hitta igen och använda.

3.5 Hur ser djurhållningen ut på en fäbod under 2020-talet?

För att acklimatisera sig får Anitas djur vara inne på vallen den första veckan de är på fäboden. Det är för att de ska få vänja sig vid var de ska mjölkas och få komma till ro. På sommaren är det runt 13 kor inklusive kalvar och 12 får med lamm på

Myrbodarna. Ibland lånar hon även in en flock med getter som får gå tillsammans med hennes djur. Efter mjölkningen på morgonen släpper Anita ut sina djur på skogen.

”Ibland följer man dom en bit för att det är roligt att gå och intressant att gå och studera, hur dom tänker. För det är ju en ledarko som bestämmer vad dom ska äta. Ibland så går dom, ovanför buan så det oändliga myrar, som man ser åt Nordrun, och då går dom där och äter starr (starrgräs)...Så ibland vill dom äta det, ibland går dom ut på nån yta och äter bara toven (kruståtel)... rönnkvistar gillar dom, sälg och björk. Dom är överlevare fjällkorna, dom hittar mat överallt. Så det intressant att följa dom faktiskt”. (Anita)

Djuren får röra sig fritt på egen hand. Förr hade gården en getare som gick med djuren hela dagen berättar hon. Djuren får gå överallt i området och beta eftersom gården Myrbodarna hör till har gammal hävd, mulbetesrätt där *”och tack gode gud för det, om det är någon sportstuga där uppe så får dom göra ett staket själv”*. Mulbetesrätten tycker hon är fantastiskt bra, men säger att den inte är helt självklar idag. Hon berättar att de som modernt (efter lagaskifte) vill börja med fäbodrift har svårt att få rätt till att nyttja skogsbetet. Alla djur följs åt och de kan gå långa sträckor på en dag. Hon har pejl på korna och kan se vart de befinner sig. *”Det kan vara långt, det är det som är roligt att se med pejlen, dom kan gå flera mil”*. På vallen finns ett hus de kan gå in och ut i för skydd om de vill. Ibland händer det att djuren kommer tillbaka under dagen för att vila om det är väldigt myggigt eller varmt. Anita har tre generationer renrasiga fjällkor, kalvarna som kommer på sommaren och kalvarna som kom ifjol samt de mjölkande korna. Hon har även åsenfår, som även det är en lantras, med lamm på sommaren. Hur många lamm det blir vet man aldrig i förväg eftersom det är vanligt med både ett lamm, tvillingar, och trillingar. I skogen följer fåren efter korna.

”Dom är skapt för att gå såhär, överlevare på alla vis. Det är så mycket sumpmarker och myrar runt buan och jag har aldrig varit med om att nått djur har gått ner sig så man får hjälpa till. Dom har en känsla. En vanlig högmjölkan ko skulle nog inte överleva för dom är bara van att gå och beta på en äng. Dom har egenskaper som är fantastisk, dom här fjällkorna. Jag älskar fjällkor!” (Anita)

En växt som alla, även de vilda djuren, tycker om att äta är tolt (*Lactuca alpina*). Det växer mycket av den i skogen runt buan enligt Anita. *”Dom mjölkar jättemycket på den, den är kraftig. Ibland känner man smak på mjölken när den är på sitt värsta den där toltan, då kan det bli lite beskt”*. Några rovdjur har Anita inte haft problem med men björn finns och järv ökar. Hon har aldrig förlorat något djur till rovdjur men det har hänt att djuren blivit så skrämde att de har sprungit ner på byn. *”Då är dom trötta och så ska man gå upp, då får man mjölka mitt i natten”*.

Anna och Åke har både fjällkor och hereford, antalet varierar men det brukar vara runt 30 djur. De stängslar ett område runt fäboden om cirka 100 hektar. Då ingår

buvallen, myrar och skogsterräng som djuren får röra sig fritt på. Varje fålla utgår från buvallen men Anna berättar att djuren inte syns alla dagar *”man har ju bjällra på dom så man hör ju”*. Marken de hägnar in är deras privata mark och en del är Annas systems mark som hör till nedre Skalbuan. Fållorna är likadana varje år och staketen tas ner eftersom de jagar älg på samma marker. Vatten hittar djuren i bäckar som aldrig har sinat vad Anna känner till (se bilaga 6, figur 1).

De arbetsuppgifter som utförs varje dag är allmän tillsyn och kontakt med djuren. De ser även till så att det finns tillgång till vatten och bra bete. De har inte haft några problem med björn eller järv, å andra sidan har de bra med ström i stängslet så om en björn skulle komma mot det hade den vänt menar Åke. De har haft en del rivning av älg vilket ger extra arbete men det är något som ska få finnas på skogen säger Åke. *”Samtidigt är det något som ingår i vår levnadsfilosofi, älgjakten kommer sen, en stor del utav vår föda på årsbasis hämtar vi på älgjakten”*. Ett annat problem är renar som river stängslet, de är inte vana att staketet finns där då fäboden ligger i rennäringens vinterbetesområde. *”Vi lär våra djur vad det här är (elstängslet) men de här djuren (renar) vet ju inte vad det är”*. Åke berättade att fäbodstödet har varit till stor hjälp i möjligheten att starta med buan igen. Det har bidragit både till att de gör detta och även orkar. Enligt honom är fäbodstödet helt avgörande. Vidare nämner han också den behandling de har på varje djur mot myggen, vilken är dyr men en riktig välgärning enligt Åke. *”Det fungerar väldigt väldigt bra. Det är skönt att se djuren hur dom knappt lyfter på svansen”*.

3.6 Viken betydelse har skogsbetet och vilka är incitamenten att driva en fäbod under 2020-talet?

Anita berättar att hon enligt Länsstyrelsen är ensam i Jämtland (landskapet) om att bedriva fäbodbruk på traditionellt vis, vilket hon tycker är synd. Hon menar att hon främst gör det av samma anledningar som förr, att hon behöver sina åkrar till att slå för att få vinterfoder.

”Det var ju precis därför dom hade fäbodar gammalt, för dom sparade på det som skulle gå till slätter, och dom slog ju också stara, myrarna gammalt, så då skidade dom dit och hade kälke och hämtade stara på vintern som är näringsrik på mineraler. Dom gjorde kärvar å, det kan jag göra också utav rönn och torka och hänga upp som dom kan få när dom kalvar. Det är mycket gott i det. Så det är ju framför allt för att spara och kunna ha dom fritt däruppe på buan”. (Anita)

Anita bedriver med sin fäbod även småskalig turistverksamhet. Man kan besöka Myrbodarna och smaka traditionell fäbodmat. *”Det är populärt, jag är ensam med det faktiskt”*. Hon berättar att reaktioner från gästerna är fantastisk. Hon får inte sällan besök av de som själva spenderat somrar på fäbodar och vill återuppleva samt visa barn och barnbarn hur det var. Fäbodarnas betydelse för andra upplever hon

som *“en lisa för själen...Att få känna lukter och smaka på mat, det man gör där uppe, klappa kor och kalvar, man ser att dom uppskattar det nå helt otroligt”*. Hon hoppas att det finns fler yngre som vill lära sig och fortsätta med det här *“För det är ett fantastiskt liv”* uttrycker hon.

Även kontakten med djuren är viktig och Anita menar att man måste vara trygg i sig själv om man ska kunna vara på buan. Hon uttrycker även att det stundvis kan vara tungt och repetitivt arbete på fäboden men att det finns belöningar i både känsla, glädje och välmående:

”Det gäller att vara frisk och stark annars pallar man inte det här livet. Men jag får mycket energi utav att vara på buan, man springer mellan kokhuset och bustugan oh blickar hela tiden mot fjällena och utsikten och då får man en aha-upplevelse varje gång, och det stärker en. Det är otroligt. Hela dagen myl man på, man ser något att göra hela tiden. Och det är roligt med folk som kommer, jag gillar ju besöksnäringen jag. Jag tycker det är fantastiskt roligt att få kontakt med människor”. (Anita)

Annas föräldrar slutade med budriften år 1965 och hon anger flera anledningar till uppstarten år 2007. Hon uttrycker att platsen är *”ett riktigt smultronställe”* och att de ville *”öppna upp”* efter att de vuxit igen kring fäboden. Det var dock främst bristen av bete nere på byn som fick dem att ta beslutet. Hon var medveten om att det var ett näringsrikt bete vid buan. *”Det är flera saker, både det bra betet och ja, rädda kulturmiljön”*. Hon medger att fäbodbetet är väldigt viktigt för henne *”alltså ma är väldigt stolt att ma har tagit itu med det här jobbet och börjat bruka den helt enkelt”*.

Motiven till att bedriva fäbodbruk under 2020-talet är ofta flera. Åke uttrycker bland annat att det var en kulturgärning och upplevelse att röja upp på fäboden. Han nämner även att en motivation till att bevara fäboddriften är att man är född in i den och ser betydelsen med varför det ska vara kvar. Han tycker att det är synd att samhället inte gynnar småskaligt jordbruk mer och underlättar för de som vill bedriva utmarksbete *”för det är en jäkla bra resurs”*. Södra Skärvången är enligt Åke en liten jordbruksbygd där det nästintill krävs att de har djuren på skogen för att betet ska räcka, eftersom det finns flera gårdar i byn med djur. Han berättar om glädjen i att starta upp buan igen, för sin egen och sina barns skull:

“Sen var det ju mycket självbelåtenhet också för att göra det här själv och visa våra barn det här med fäboddrift, om än i annan form än det en annan var uppväxt med. En modern form under våra premisser idag. Så je är väldigt, tycker det är skitroligt. Sen helt klart man får verkligen jobba med det, det gör sig inte själv med all stängsling”. (Åke)

Margareta bedrev fäbodbruk från mitten av 1900-talet fram till 2008. Hon fortsatte på grund av sin kärlek till djuren och livsstilen. *”Je var ju uppvuxen med dehär, sen tyckte jag det var jätteroligt att hålla på med djura”*. Hon hade också många

besökare på fåboden men det var ingenting hon någonsin tjänade pengar på. Det var turister från olika delar av Sverige som kom för att se hennes bua. Hon var även uppskattad för sin ost och mese som såldes på marknader kring Strömsund. *”Jag var väldigt beryktad, när jag möter folk i Ström nu så säg dom ’åh vad vi saknar din mese!’”*

3.7 Beskrivning av skogen runt fåbodarna

Skogen runt Rosbergsbodarna där Siv getade med sina syskon beskriver hon som en ganska gles granskog. I skogen minns hon särskilt linneablomman eftersom den luktade så gott. Inger kallar skogen som djuren gick i för *”naturskog”*, den var rätt tät och inte avverkad förutom några enstaka träd. Inger tänker tillbaka på naturen runt fåboden när hon var ung och minns att det växte liljekonvaljer och guckuskor kring bäcken intill buan. Skogen där ägdes av ett skogsbolag, och när Inger var 10 år minns hon att bolaget tyckte att djuren åt upp skogen, och därför var de tvungen att flytta till Flon. *”Jag kan inte säga att det är sant men det var vad jag hörde, att det var därför vi fick flytta därifrån, för att korna inte fick gå på skogen längre”*. Träden runt fjöset såg speciella ut, de var korta och hade röda kottar. Inger tror att det var granar och anar att dom blev betade på något vis. När Inger för första gången skulle besöka fåboden på äldre dagar och visa de speciella träden för sin man Hasse så hade dom växt upp och blivit stora.

Margareta berättar att träden såg speciella ut även kring hennes fåbod. *“Getterna åt ju kvistar, och tallskott. så runt ladugården fanns det ju ingen tall, för dom såg ju ut som bollar, eller som pelare. Det var ju en som var dit och hälsade på och tog kort på dom för han sa ’det här är typisk fåbodskog’. För kring alla fåbodas såg träna ut sånen sa han”*. Hon berättar att vissa besökare försökte ta upp träden för att plantera dem hemma, men det var svårt på grund av dess stora rötter. Det var även ett speciellt gräs som växte i stora tuvor i tallskogen som enligt Margareta var en stor favorit hos djuren. Svamp var även något som djuren uppskattade mycket. Hon berättar att fåren kunde barka björkar så pass att de dog och att korna trampade upp rejäla stigar i skogen. Beroende på djurart uppkom olika typer av beteshävd. Enligt Margareta har alla stigar vuxit igen idag men tallen ser fortfarande speciell ut. *“Idag är det bara en bull och sen en topp rakt upp, det är ju ingen som har klippt dom”*. Skogsbolaget som ägde skogen där djuren gick var från början motståndare till skogsbetet. Bönderna som sålde skogen för längesedan tog undan betesrätten, myrslåttern, och rätten till att ta timmer för eget bruk. Margareta hade som tur var sparat de papper som bevisade detta och sedan dess har inte bolaget bråkat med henne igen om mulbetesrätten.

Gudrun ha svårt att minnas om djurens betande resulterade i att skogen såg ut på ett annorlunda sätt. Hon säger att hon minns att det var fina stigar i skogen och att skogen hade ett varierat utseende. Hon berättar att om ett speciellt gräs som växte lite mer fritt än hö, de kallade de för *“hästforslått”* och var något som hästarna älskade och som de slog ibland. Som mest slog de lägdor så stora som sju hektar runt buan *“dom dikade ju, och tog bort skog eftersom, och odlade mer och mer för att få mer slätter”*. Gudrun berättar att det idag ser helt annorlunda ut:

“Ojoj, det går inte att tänka sig det. Nu har jag ändå avverkat lite mer kring buan, men alla ägorna, dom har ju i stort sett vuxit igen, med björk och allt som blir, så, det går inte jämföra, det är så trist om man tänker då, man känner inte igen sig, det är ju bara själva buvallen där den står som, annars alla ägorna är ju igenväxt”. (Gudrun)

Hon minns tydligt vitsipporna som växte runt fäboden när de anlände på våren och att myrodlingen var väldigt vacker. De odlade även runt fäboden så de fick en liten trädgård, bland annat med potatis.

Runt Myrbodarna där budriften har pågått länge berättar Anita att det finns många *”lurviga träd”* träd som har mycket kvistar nere på stammarna. *”Dom kallar det getgranar, genom att det gått så mycket getter där så har dom gått och noppat dom så att dom blir korta men tjocka, lurviga”*. Buan ligger cirka 650 m. ö. h. och det är granskog och mycket myrar i området *”det är ett fantastiskt öppet landskap som det blir när det är betande djur”*. I skogen kan man även se gamla eldade stubbar som en getare från Anitas tidigare år på buan har lämnat efter sig. *”Han hade saltpåse, mjölkflaska och en smörgås med sig och gav djuren lite salt och eldade för djuren”*.

Även Skalbuan ligger högt beläget på cirka 600 m. ö. h. och det finns mycket blommor i skogen där. Anna upplever att man märker att det är betat eftersom det inte finns någon sly från marken och en och en halv meter upp *”det är ganska öppet”*. Av växter finns det mycket valkulla (smörboll), stormhatt, humleblomster, olika pyrola och några orkidéer berättar Anna. Det finns även mycket tolta som korna särskilt tycker om att beta. Åke beskriver skogen som sammanvuxen på stora områden trots att det är en fjällnära skog. Myrarna har dock stor utbredning med många holmar. Han berättar om kornas betespreferenser på myrarna: *”Det är rätt intressant, man kan se delar av myr att dom faktiskt grävt upp starr, men där har dom inte gjort det, men där. Det kan vara samma myr och jag förstår inte”*. När de betar plockar de av många olika typer av örter men en stor del av födan är också löv. Åke beskriver betet som svagt men varierande. Han menar också att han upplever att det blivit mer gula kantareller sen de började med skogsbetet.

För beskrivningar av informanternas personliga upplevelse på fäboden se bilaga 4.

4. Diskussion

Hur såg en vanlig dag ut på en fäbod?

Det framgår från alla informanter att fäboden var en kvinnlig domän. Hälften av informanterna uttrycker rakt ut att arbetet knutet till fäbodarna och jordbruk över lag är uppdelat i kvinnliga och manliga arbetsuppgifter. Övriga informanter bekräftar även detta med sina beskrivningar av livet på fäboden. Denna kvinnodominans på fäbodarna som uttrycks i studien, skulle möjligtvis kunna härledas tillbaka till följderna efter den senmedeltida agrarkrisen som Larsson (2009) beskriver. Där jordbruket påverkades av bristen på män eftersom befolkningen minskade efter pestepidemierna. Även de påföljande krigen utgjorde ett mindre antal män inom jordbruket (Larsson, 2009). Vi tror att dessa historiska händelser kan ha skapat en norm som blivit djupt rotad och kvar ända fram till våra informanters tid. På alla fäbodarna har mannen i familjen, ofta informanternas pappor, tagit hand om slätter eller arbetat i skogen. De har också skött sysslor på hemgården samt kört upp och ner utrustning vid flytt till och från fäboden. Medan informanternas mammor har skött om fäboden, tagit hand om mjölkförädlingen och djuren. Vi ser en tydlig uppdelning hos informanterna där kvinnans arbetsuppgifter är mer stationära och mannens arbetsuppgifter är mer rörliga. Detta är en intressant fördelning och unikt för de skandinaviska fäbodsystemen.

På andra håll i Europa (Spanien, Frankrike, Schweiz) finns liknande säsongsbaserade funktioner av samma anledning som i norra Jämtland, för att nyttja utmarkerna till bete (Svensson, 2015). Där har dock vallning av djur, mjölkning och mjölkförädling varit starkt förknippat som manliga arbetsuppgifter. I franska Pyrenéerna skriver Svensson (2015) att det tidigare till och med ansågs att män skulle ha haft bättre handlag för mjölkning. Generellt visar vår studie att barnen har följt med till fäboden och hjälpt till med de kvinnliga arbetsuppgifterna. Flickor har fått lära sig mjölka, koka mese, göra ost och kärna smör med mer. Pojkar har ibland fått hjälpa till med manliga arbetsuppgifter men har dock ofta bott på fäboden till skillnad från männen som ibland har bott borta på gården eller i skogen. Detta bekräftar även Jacobsson et al. (2010) att det utmejslades genusroller på fäboden som upprätthölls med arbetsfördelning och umgänge. Ytterligare nämner Jacobsson et al. (2010) att genusroller innebär skillnader i hur män och kvinnor upplever att vara man eller kvinna i en viss situation. Något vi till viss del har sett i våra

intervjuer är skillnader i hur man uppfattade och upplevde sin vistelse och sitt arbete på fäboden som man och kvinna, särskilt på Kärnlundsbodarna där ett syskonpar vistades samtidigt.

Vidare är rutinerna på fäbodarna lika varandra vid mitten av 1900-talet. Tidigt på morgonen mjölkades kor och/eller getter, sedan släpptes de ut på skogen. Under dagen pågick arbetet med förädling av mjölken på alla fäbodas utom tre, varav en gjorde detta på hemgården och två skickade mjölken till mejeri. Att skicka ner mjölken från fäboden innan förädling är något som förekom redan vid slutet av 1800-talet, om väg hade brutits och var tillgänglig (Bengtsson, 1966). Detta visar på att fäbodbruket genom historien ständigt har genomgått förändringar till följd av modernisering och är inte den statiska institution som kritiserades vid samma tid (Eriksson, 1931 ; Svensson, 2018). En skildring från 1909 beskriver en dag vid förra sekelskiftet som liknar de våra informanter beskriver vid mitten av 1900-talet, där butöserna dock kliver upp redan vid 02–03 tiden på morgonen för att börja mjölka och att man börjar koka osten vid 06 snåret (A. J-e, 1908). Det finns fler skillnader i att vara på fäboden vid sekelskiftet och vid mitten av 1900-talet. Vid den förstnämnda tiden var butöser ofta anställd av flera gårdar och tog hand om ett större antal djur (A. J-e, 1908) än våra informanter, som snarare har haft ett fåtal djur för självhushåll och varit en hel familj på buan.

De informanter som hade kvar mjölken på buan vid mitten av 1900-talet menar att en stor del av mjölkprodukterna gick åt till att konsumera under sommaren eftersom jordbruken var småskaliga och drevs för självhushåll. De två fäbodas som har haft getter har dock kokat mese och sålt lokalt på marknader. På kvällen kom djuren tillbaka till fäbodvallen, ibland behövde dem kaukas hem. Det kan därför bekräftas att den typiska locksången (Johnson, 1980) fortsatt utnyttjades in på mitten av 1900-talet. Det var kanske inte med samma typ av melodier som på 1800-talet (Johnson, 1980) men med samma funktion, att locka på djuren.

Informanterna verkar inte ha upplevt arbetet på fäbodarna som ett jobb vid mitten av 1900-talet utan mer som en del av en livsstil, de flesta var barn och menar att de fick följa med i det som familjen gjorde och att de var lediga eftersom det inte var skola. Det var en självklarhet att alla hjälptes åt med de sysslor som skulle göras under dagen. Något som Svensson (2018) nämner är att en organiserad strategi och gemenskap är nödvändigt för att kunna hantera de, ibland teknologiska, procedurerna som finns på en fäbod. Det är tydligt från alla informanter att det finns ett rutinerat arbetssätt även om det inte är uttalat, vad som behöver göras på en dag och när.

Vi tror att gemenskapen på fäbodarna är en grundpelare i att rutinen fungerar, det är familjer som utför sysslor för de allas bästa, vilket vi anser vara en stor del av motivationen till att rutinen är så självklar på fäboden vid mitten av 1900-talet. Skillnader från resten av året var för flera informanter att maten de åt på fäboden var godare eftersom de åt mer ”mjölkmat” som var fetare, några berättar även att de åt mycket fisk som då fiskades i närheten av fäboden. Vi tror att detta kan vara en bidragande faktor till att förmildra minnen av de mindre angenäma sysslor som faktiskt utfördes. Samtliga informanter menar att arbetet med djur och jordbruk är något de lärt sig genom sin uppväxt. Skolavslutningen ger ofta tiden för när man flyttade till fäboden och de flesta var där i runt tio veckor. Midsommar har sedan slutet av 1800-talet och kanske längre tillbaka även varit tiden för buföringen vid Ovikens fäbodrar, där man stannade på buvallen i tio veckor om den inte var högre belägen, då blev det cirka åtta veckor (Bengtsson, 1966).

Samtliga informanter som vistades på fäbodrar under mitten av 1900-talet är eniga om att fäbodlivet var en underbar livsstil. Gemensamt är att de gärna delade med sig av roliga historier och glada minnen under intervjuerna. Det verkar som att livet i skogen, all lek och glädje tagit över de mindre roliga minnena. De minns att de arbetade men ingen beskriver det som särskilt betungande. De ger dock flertalet exempel på sysslor som var barnens ansvar och de är tydligt att de vid en tidig ålder förväntades hjälpa till och ansvara för viktiga och ibland även riskfyllda arbetsuppgifter. Trots informanternas milda bild av arbetet på fäboden så framgår det att dagarna inte var lika lugna för kvinnan i familjen. Det krävdes slit och hårt arbete för att sköta djuren, barnen, matlagning och tillvaratagandet av mjölkprodukterna. Runt det förra sekelskiftet uttrycker A. J-e (1908) att vistelsen på fäboden kunde betraktas som kvinnornas värnplikt där en sommar på buan ansågs vara ett prov på deras duglighet. Denna tankegång kan vi lätt förstå efter att ha tagit del av informanternas beskrivningar av fäbodbruket.

Aktiva fäbodrar under 2020-talet har större diversitet än aktiva fäbodrar vid mitten av 1900-talet. Budriften ser inte alltid ut som den mer traditionella trots flera likheter med den, både i praktik och motiv. Vi har samlat information om hur arbetet ser ut på två aktiva fäbodrar under 2020-talet, Myrbodarna och Skalbuan, och materialet kommer från tre informanter. Båda fäbodarna har bestämda tider då djuren är på plats med ditflytt av dem runt midsommar. Anita går hem med sina djur vid första snön, Anna och Åke flyttar hem sina djur precis innan älgjakten börjar.

På Myrbodarna är dagarna präglade av rutin, korna mjölkas tidigt på morgonen och släpps sedan ut. Denna fäbod kan trots moderniteter som bilväg och stugor med el och vatten, påstås drivas på liknande sätt som vid sekelskiftet (A. J-e, 1908) tillika

mitten av 1900-talet. Efter morgonmjölkningen spenderas dagen med att förädla den på olika sätt. En stor del av tiden går även åt till att ordna och laga mat till besökande turister som har hittat till buan, eftersom Anita har småskalig turistverksamhet i syfte att visa vad hon gör på fäbodvallen. Detta är också den stora skillnaden från de aktiva fäbodarna vid mitten av 1900-talet. Verksamheten är dock samtidigt en invävd del av Myrbodarnas rutin, vilken behöver upprätthållas på en fäbod (Svensson, 2018). Vi ser det som att besökarna till viss del kan liknas vid våra övriga informanter som fick vara med på de aktiva fäbodarna vid mitten av 1900-talet, då de som yngre barn minns god mjölkmat och ibland fick följa med djuren.

Anna och Åkes budrift ser ut på ett helt annat sätt, deras kor är köttdjur och mjölkas därför inte. Djuren är lösa och ute dag som natt den tid de är på skogen vid fäboden. Vi anser att fäbodriften på Skalbuan är en form av anpassning till moderna tider, de har på ett rationellt sätt gått från att ha mjölkdjur till köttdjur, de har dessutom sett till att de kan använda resursen skogsbete så det passar deras livssituation. Om bilden av fäbodar som ett föråldrat agrart system övergavs, så kan Anna och Åke ses som innovatörer för landsbygdsutveckling och alternativ matproduktion (Svensson, 2018). Innan buöppningen 2007 avverkades en större areal vid Skalbuan vilket gav bra bete. Frödin (1952) menar att huggning såväl som bränning resulterar i ny vegetation som är av betydelse för boskapsskötseln. Avverkning anser vi i detta fall kan ses som en typ av modern betesrensning.

Hur såg djurhållningen ut på en fäbod då och nu?

Informanternas redogörelse för djurhållningen på fäbodarna under mitten av 1900-talet är synnerligen liknande. Samtliga anger att de höll kor och några, utöver det, även får och/eller getter på skogsbete samtidigt. Utöver detta hade Gudrun, Bengt och Siv en gris på fäboden under enstaka somrar. Antalet djur på fäbodarna varierade vanligtvis mellan intervallet 6–30. Vi förmodar att antalet djur styrdes av flera faktorer, bland annat vad som var hanterbart för en kvinna eller familj att sköta på egen hand, vad som ansågs ge en tillfredställande mängd animaliska produkter, hur mycket bete och slätter man hade tillgång till samt hur många djur som fick plats hemma på gården vintertid. Alla hade kor av fjällras vilket Margareta förklarar:

“Alla raser kan inte leva på skogen för de förstår sig inte på att leta maten, men i fjällkorna så sitter de i deras huvve att de kan klara sig på att leta mat och äta vad som helst. Men en sån där renrasig ko, de ska bara bli serverade de, och gå på en äng. Dehär gick ju över bäckar, stockar och sten, de är ju gjorda så”. (Margareta)

Även Anita lyfter fjällkornas speciella förmåga att finna föda på egen hand och ta sig fram bra i terrängen, något även Svensk fjällrasavel (u.d.) bekräftar.

Djurhållningen på Myrbodarna under 2020-talet kan över lag likställas med den djurhållningen som informanterna återger från mitten av 1900-talet, i både mängd och slags djur.

Djuren tilläts beta fritt i skogen vid mitten av 1900-talet, antingen med eller utan uppsikt. Efter morgonens mjölkning släpptes djuren ut för att återvända på kvällen då de ofta kaukades in till nästa mjölkning. Likadant ser det även ut på Myrbodarna under 2020-talet. Kaukningen är en effektiv inkallningsmetod som kan locka djuren från flera kilometers håll (Johnson, 1980). Kardell (2008) har även observerat hur kor reagerar omedelbart vid kaukningen och kommer springandes mot sin ägare från långa avstånd. I Gudrun, Bengts och Sivs familjer fick barnen gå som getare. De hade vanligtvis med sig en matsäck och följde djuren på dess betesfärd under hela dagen. När Gudrun och Bengt blev äldre och syskonen var utflyttade lät de djuren gå ensamma i större utsträckning. Vi har tolkat det som att båda metoderna fungerar och att djuren i regel ville komma hem för att bli mjölkade på kvällen. Vi antar att familjens storlek, den totala arbetsbelastningen och vad som tidigare var gjort på fäboden avgjorde om en getare användes eller inte. Margareta uppger att hon inte hade tid att följa djuren medan Gudrun och Bengt som vuxit upp med många syskon oftast såg till att djuren hade sällskap. Siv menar att den största anledningen till att de följde djuren var för att se till att de inte betade inne i byn. Att hålla djuren borta från slåtterängarna var en viktig uppgift som ofta föll på barnen. Flera informanter återger hur de jagade bort djuren från odlingarna som unga vilket ibland kunde vara skrämmande.

Samtliga informanter uttrycker att djuren kom hem självmant men att de ibland, vanligtvis under hösten, blev kvar på skogen. Det var när svampen och sopparna hade mognat vilket har visat sig vara några av kornas favoritfödor (Kardell, 2008). Sträckan som de frigående djuren gick under en dag varierade kraftigt och våra informanter uppger att de kunde vandra upp till flera mil i studiens båda tidsnedslag. I Kardells (2008) studie finns kartskeer över kors vandring i betesterräng i Klövsjö, Jämtland. Dessa visar på att vandringslängden varierar mellan 2,5–15 km per dag. Vidare hölls våra informanters djur vanligtvis instängda över natten. I Margaretas fall var det på grund av rovdjurattacker och för andra informanter kan vi anta att det underlättade morgonens arbete med mjölkning men också lät djuren vila från myggen. Med installningen säkerställde man att djuren var på plats för morgonmjölkningen samt undvek att de betade fritt på inägora under natten.

Kärleken och samhörigheten som informanterna kände för djuren vid mitten av 1900-talet återfinns säkert på mindre gårdar idag, men vi tror att det kanske är svårare att hitta liknande känsla på större jordbruk. Vid mitten av 1900-talet var antalet djur per jordbruk så pass få att varje individ kunde namnges, och vissa

informeranter berättar att de hade sina favoritdjur. Vi tror även att kaukningen kan ha förstärkt bandet mellan ägare och djur.

Djurhållningen på fäbodan under 2020-talet praktiseras liknande den vid mitten av 1900-talet men med vissa avvikelser. Anna och Åke utmärker sig genom att uteslutande äga köttdjur av raserna fjällko och hereford. Det bekräftas även att dessa djur är mer svårkontrollerade när det gäller vart de befinner sig i skogen eftersom de inte behöver återvända hem regelbundet för att mjölkas. Ett speciellt band verkar ändå finnas mellan djur och människa då Anna berättar att hon har vissa favoriter samt att alla deras djur som föds på gården namnges. Anita har i likhet med fäbodbrukarna vid mitten av 1900-talet fjällkor som mjölkas morgon och kväll och som betar fritt i skogen under dagen. Hon har även åsenfår med lamm, som även det är en lantras, och ibland getter som följer korna i skogen. Anita berättar att ibland när korna kommer hem på kvällen råmar de högljutt för att tala om att de är hemma. En liknande berättelse talar en Märta Jonsson (Jonsson, 1944) om när denne arbetade på en fäbod under 1890-talet i Oviksfjällen.

”Jag hade en fin skällko, stor och röd och med en vit stjärna i pannan. Hon bar en stor kopparskälla, som hördes hela halvmilen. Hon var ett verkligt förstyre, kom på aftonen hem i täten, stannade mittför min stuga, och där stod hon, tills jag kom ut och ropade hennes namn, som hon besvarade med ett ljudligt råmande. Då visste jag, att jag hade mina kossor i hamn”.
(Märta Jonsson)

Denna beskrivning tycker vi kan knyta samman och likställa fäbodbrukarnas relation till korna från 1890-talet fram till 2020-talet. De största skillnaderna vi ser på fäbodan vid 2020-talet är det som kommer av ett moderniserat samhälle. Det finns tillgång till mjölkmaskiner exempelvis, även vallodlingen är mer effektiv (Enfjäll et al., 2024). Arbetsuppgifter och incitament till att bedriva fäbodbruk skiljer sig mot tidigare vilket till viss grad även påverkar djurhållningen.

Rovdjur har för enstaka informanter varit ett problem men inget vi kan se som ett hinder för fäboddriften i norra Jämtland. Förekomsten av rovdjursattacker ser vi som väldigt lokalt betingade. Konflikter med markanvändning ser vi dock som större vid 2020-talet jämfört med vid mitten av 1900-talet med hänvisning till skogsbruk, renskötsel och turism i dessa områden.

Vilken betydelse hade skogsbetet och vilka var incitamenten för att bedriva fäbodan då och nu?

Vi uppfattar det som att alla informanter som vistades på fäbodan aktiva under mitten av 1900-talet ansåg att fäbodarna var livsviktiga för deras familjer. De flesta uttryckte också fäboddriften som en del av den livsstil som deras föräldrar och familj levde. Det hörde till att vara på fäboden under sommaren. De reflekterade inte mycket kring varför man var där utan mer om hur det var att vara där. Åke

minns sin barndom: ”*Varje sommar skulle man flytta till buan, det var bara så*”. Anledningen till fäbodbruket var att få ut djuren på bete. Utan skogsbete var det omöjligt att äga så många djur som man hade, det hade varit för svårt att hålla dem med foder hela sommaren och de behövde åkrarna hemma för att slå till vinterfoder. De animaliska produkterna var även viktiga resurser och kunde leda till att en familj överlevde närmast enbart genom självförsörjning (Larsson, 2009).

Motiven och incitamenten för dagens fäbodbruk är oftast fler och mer varierade än tidigare. Enligt Byström et al (2008) redovisades 1982 en undersökning av fäbodarnas och fäbodbrukarnas behov som genomfördes mellan åren 1980–1981. Undersökningen visade att en viktig orsak till fortsatt fäbodbruk var känslan för djurhållning och synen att den ska bedrivas i fäbodmiljö för djurens välbefinnande och hälsa. Anita uttrycker en stark kärlek inför sina djur både i hur hon hanterar dem och pratar om dem. Margareta som bedrivit fäbodbruk i över 50 år berättar om de starka banden till djuren och kärleken för livsstilen. Det är tydligt att fäbodbruket kanske var livsnödvändigt till en början, men att det i huvudsak var nöjet som drev henne att hålla liv i sitt fäbodbruk in på 2000-talet.

“Det var ju en livsstil, också var det ett arbete. Å att man tyckte det var roligt å hålla på med djura. det är ju viktigast om man ska hålla på, att man tyck de. Å det var ju jätteroligt för barna och allt att dom fick vara med på det.” (Margareta)

Det märks att informanterna med aktiva fäboddar under 2020-talet har en bredare reflektion kring motiven bakom sin buföring. Särskilt Anna och Åke som gjort en omstart redogör för flera anledningar till att upprätthålla sin fäbod med skogsbetet. De ser det som en kulturgärning och en möjlighet att visa fäboddriften för sina barn. Initiativet till skogsbetet växte fram när de tog över Åkes föräldrars gård. Där fanns ett aktivt jordbruk vilket de såg en mening i att fortsätta med. Att både ha vuxit upp med fäboddrift och sedan i vuxen ålder besluta att återuppta den ser vi som unika förutsättningar. Det tror vi ger fäbodbrukarna chans att överväga sina incitament och anledningar på ett djupare plan.

Anita tycker om att visa upp sin fäbod och kontakten med människor. Hon har bibehållit ett arv som hon blivit en del av genom sitt äktenskap och dessutom utvecklat det utan att förändra kärnsyftet. Vi drar slutsatsen att även hon tycker fäboddriften är en kulturgärning som är värd att upprätthålla både för sin egen och andras skull. Samtliga informanter uppger dock att det främst var för betets skull som de flyttade till buan med djuren, i båda tidsnedslagen. Även historiskt är betet den huvudsakliga anledningen till att fäboddar har uppstått (Larsson, 2009). Om fäbodbruket ska vara möjligt i framtiden tror vi på uppmuntran till fler småskaliga jordbruk, en revidering av mulbetesrätten samt ett mer mångfacetterat skogsbruk. Även insatser för bevarande av kultur- och naturmiljöer tror vi är en viktig del för

fäbodarnas överlevnad. Utöver bevarande av redan befintliga fäbodmiljöer tror vi även att nyetablerade fäboddar bör ha en plats i framtiden. Detta kan vara till hjälp att bevara och utvidga den biologiska mångfalden framför allt. Men även en möjlighet för personer som inte har haft fäbodbruket i sin familj tidigare.

Hur beskriver fäbodbrukarna skogen vid fäbodvallen?

Inger kallar skogen kring fäboden på mitten av 1900-talet för en *naturskog*. Hon minns att skogen var tät och orörd förutom några enstaka träd som hade avverkats. Många informanter delger att de inte uppmärksammade skogens utseende och har svårt att återge dess struktur, men minns enstaka växter som etablerade sig på eller i närheten av fäbodvallen. Inger, Margareta och Anita vittnar samtliga om betespåverkade träd på och runt vallen. Inger beskriver dem som korta granar med röda kottar och Margareta berättar att getterna betade all tall kring buan. Tallarna formades till bollar eller pelare vilket hon fått höra är ett typiskt utseende för fäbodskogar. Anita kallar dessa träd för *getgranar* och tycker att betande djur skapar ett fantastiskt öppet landskap. Getter betar gärna barrväxter vilket hindrar igenväxningen av betesytor. Djuren har olika foderval beroende på art och både lövbuskar, bärris, ljung samt de flesta gräs och örter betas. Betning bidrar till en större artrikedom eftersom många arter är beroende av att det betas, därför försvinner arterna om hävden upphör (Enfjäll, Nilsson, & Paulsson, 2024).

Den artflora som kan uppkomma vid skogsbete är unik och blir resultatet av ett varierat landskap med störningar. Här återfinns ofta ljusa gläntor, sluten skog, gräsmark samt hamlade och betade träd (Enfjäll, Nilsson, & Paulsson, 2024). Frödin (1952) nämner att stor del av den granskog som återfinns i Jämtland och Lappland är på sina plaster särskilt örtrik vilket ger en artrik markflora, vi antar gemensamma faktorer för dessa ställen är fjällnära områden. Särskilda arter som informanterna noterat vid fäbodarna inkluderar linnea (*Linnaea borealis*), guckusko (*Cypripedium calceolus*), liljekonvalj (*Convallaria majalis*) och vitsippor (*Anemone nemorosa*). Anna och Anita med fäbodvallar belägna på högre höjd berättar att där fanns mycket blommor, speciellt smörboll (*Trollius europaeus*), orkidéer (*Orchidoideae spp.*, *Cypripedium spp.*) och tolta (*Lactuca alpina*). Åke har upplevt att mängden gula kantareller ökat sedan de återupptog skogsbetet 2007 och enligt Aronsson (2013) kan tramp och nötning längs stigar gynna många svampar och andra arter.

Informanterna som var aktiva med fäboddrift vid mitten av 1900-talet beskriver hur landskapet kring bodarna förändrats och att vallarna idag är igenväxta och nästintill oigenkännliga. När skogsbetet var aktivt var landskapet runt fäbodarna mer öppet. Gudrun berättar att det kring Kärnlundsbodarna hade 7 hektar gräsmarks för slåtter som idag är återbeskogad. Flera informanter berättar även att betesdjurens dagliga

vandringar gav upphov till fina stigar som inte heller finns kvar idag. På hävdberoende marker finns det som tidigare nämnt (se metoden) starka sammanband mellan kulturella uttryck och den rådande biologiska mångfalden (Lindborg, Lennartsson, & Smith, 2021). Därför är det inte konstigt att naturtypen som informanterna upplevt funnits runt fäbodarna vid mitten av 1900-talet inte återfinns i samma utsträckning vid återbesök några decennier senare.

Diskussion av vår metod

Den huvudsakliga datainsamlingen till vår studie gjordes genom kvalitativa intervjuer vilket gav oss ett omfattande material. Bekvämlighetsurvalet gav oss totalt åtta informanter (Trost, 2010). Vi bedömer att antalet informanter var tillräckligt för att besvara våra frågeställningar men vi reserverar oss också för att våra slutsatser kan ha påverkats av slumpmässiga faktorer. Vi tror att ett större antal informanter hade kunnat bidra till en mer mångsidig diskussion och säkrare slutsatser. Samtliga informanter med erfarenhet av skogsbyte vid mitten av 1900-talet var bland de yngre i sin syskonskara. Detta kan ha varit betydande för upplevelsen på fäboden. Det kan tänkas att de äldre syskonen fick ta ett större ansvar och hjälpa till mer än det yngre, dessutom kan jordbrukets modernisering ha hunnit utvecklats under syskonskarans barndom.

Intervjuguiderna var strukturerade efter teman men under intervjuernas gång lät vi informanterna styra ordningsföljden. Vi tror att det gav intervjuerna ett bättre flöde och att informanternas tankegångar inte stördes. Vi hade även memorerat intervjuguiden i förväg för att kunna ha i åtanke vad vi ville ha svar på om intervjuguidens struktur ej följdes. För att ytterligare förbättra kvaliteten på svaren och främja fler berättelser hade vi kunnat besöka informanter vid flera tillfällen. Enligt Ryd (2010) kan detta bidra till att bygga förtroende och det kan ge informanten möjlighet att fundera på sina svar och upplevelser mellan samtalen. Att genomföra intervjuerna på plats och spela in dem underlättade vårt arbete och gav oss möjlighet att noggrannare tolka svaren i efterhand genom att lyssna på dem igen. Det personliga mötet med informanten gav oss också möjligheten att tolka ansiktsuttryck och kroppsspråk vilket kan ha bidragit till en djupare förståelse för deras berättelser och känslor. Eftersom vi inte kunde säkerställa antalet informanter till en början, breddade vi vår intervjuguide för att på så sätt kunna garantera en viss mängd studiematerial, vilket slutligen dock resulterade i för många frågeställningar för studiens omfattning (se bilaga 4). Vi lät analysmetoden ta form under studiens gång baserat på antalet medverkande. Hade vi samlat ett större antal informanter tidigt hade vi troligtvis följt en mer strukturerad analysmetod samt fokuserat ner frågeställningarna och intervjuguiden något ytterligare. Över lag anser vi att vår metod fungerade bra och våra analyser ser vi som lyckade.

5. Referenser

- A J-e** I buom [Artikel] // Jämten 1909. - Östersund : A. Backman & Erik Olsson, 1908. - Vol. 3.
- Ahlén Ingemar och Gustafsson Lena** Växter & djur [Bok]. - [u.o.] : Sveriges nationalatlas Förlag, 1996.
- Antonson Hans** Landskap och ödesbölen Jämtland före, under och efter den medeltida agrarkrisen [Rapport]. - Stockholm : Kulturgeografiska institutionen, 2004.
- Aronsson Mårten** Skogsbetesmarker. - Malmö : [u.n.], 04 2013.
- Bengtsson Christina** Bete och foderfångst i Oviken från 1800-talets slut fram till våra dagar [Artikel] // Jämten 1966. - 1966.
- Blench Roger** "You can't go home again" Pastoralism in the new millennium [Tidskrift] // odi. - 2001.
- Byström Marie och Hellström Magdalena** Rapport från Fäbodriksdagen 2007 [Rapport]. - Uppsala : Khp, 2008.
- Dahlström Anna** Grazing dynamics at different spatial and temporal scales: examples from the Swedish historical record a.d. 1620-1850 [Artikel] // Vegetation History and Archaeobotany. - [u.o.] : Springer, 2008. - Vol. 17.
- Dahlström Anna** Historiska kartor - en kort översikt [Bokavsnitt] // Nycklar till kunskap om människans bruk av naturen / bokförf. Dahlström Håkan Tunor och Anna. - Stockholm : Kungliga skogs- och lantbruksakademien & Centrum för biologisk mångfald, 2010.
- Ekelund Hans och Hamilton Gustaf** Skogspolitisk historia [Rapport]. - Jönköping : Skogsstyrelsens förlag, 2001.
- Enfjäll Kristina, Nilsson Maja och Paulsson Niklas** Skogsskötsel i områden vid fäbodan [Rapport]. - [u.o.] : Skogsstyrelsen, 2024.
- Eriksson Andreas [et al.]** Urskogar och naturskogar - sammanställning av underlag och bedömning av arealer. Kunskapsunderlag till Miljömålsberedningen. [Rapport]. - [u.o.] : Naturvårdsverket & Skogsstyrelsen, 2023.
- Eriksson Emanuel** Jämtländskt fäbodväsen [Artikel] // Jämten 1931. - Östersund : Erik Festin, 1931. - Vol. 25.
- Frödin John** Bygdestudier i norra Jämtland [Bok]. - Lund : Gleerup, Håkan Olsson boktryckeri, 1927.
- Frödin John** Skogar och myrar i norra Sverige och deras funktioner som betesmark och slätter [Bok]. - Oslo : H. Aschehoug & Co, 1952.
- Häger Björn** Intervjuteknik [Bok]. - Stockholm : Liber AB, 2001.
- Håkansson Michael** Skogsencyklopedin [Bok]. - Stockholm : Sveriges Skogsvårdsförbunds service AB, 2000.
- Hansson Anders [et al.]** Agrarkris och ödegårdar i Jämtland [Bok]. - Östersund : Jämtli förlag, 2005.
- Institutet för språk och folkminnen** Fäbodarnas toner [Online] // Institutet för språk och folkminnen. - den 16 04 2021. - den 08 05 2024. - <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-folklig-sang-och-musik/fabodarnas-toner>.

- Jacobsson Lisa [et al.]** Fyra berättelser om arkeologins tysta människor på en fäbod [Tidskrift] // RIG Kulturhistorisk tidskrift. - 2010. - ss. 65-82.
- Johnson Anna** Om fäbodarnas musik [Bokavsnitt] // Folkmusikboken. - [u.o.] : Prisma, 1980.
- Jonsson Örjan** Skiftesreformer i Sverige, stor-, en- och laga skifte [Rapport]. - 1997.
- Jonsson Märta** Fäbodminnen [Artikel] // Jämten 1944. - Östersund : Eric Festin, 1944. - Vol. 38.
- Kardell Lars** Om skogsbetet i allmänhet och det i Klövsjö i synnerhet [Rapport]. - Uppsala : Institutionen för skoglig landskapsvård, 2008.
- Kungliga skogs- och lantbruksakademien** Det svenska jordbrukets historia (Fembandsverket) [Bok]. - [u.o.] : Stiftelsen Lagersberg, 1998-2001.
- Länsstyrelsen** Biologiskt kulturarv vid fäbodmiljöer [Rapport]. - Östersund : Länsstyrelsen Jämtlands län, 2017.
- Lärn-Nilsson Josefine** Fjällras [Online] // Nationalencyklopedin. - 2023. - den 08 05 2024. - <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/fj%C3%A4llras>.
- Larsson Jesper** Fäbodens förändring: från ryggrad i nordsvensk djurhållning till upplevelser och märkesprodukter [Bokavsnitt] // Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900. - 2011.
- Larsson Jesper** Fäbodväsendet 1550-1920 [Rapport]. - [u.o.] : SLU, 2009.
- Lindborg Regina, Lennartsson Tommy och Smith Henrik G** Naturbetesmarker - en resurs för biologisk mångfald och ekosystemtjänster [Bokavsnitt] // Biologisk mångfald, naturnyttor och ekosystemtjänster. - Jönköping : Centrum för biologisk mångfald & Naturvårdsverket, 2021.
- Norehag Gunvor** Varför vallades djuren i skogen? Med exempel från bland annat Klövsjö [Rapport]. - 2001.
- Patel Runa och Davidson Bo** Forskningsmetodikens grunder [Bok]. - Lund : Studentlitteratur AB, 2019.
- Ryd Yngve** Intervjuer - en metod att utreda stora kunskapssystem [Bokavsnitt] // Nycklar till kunskap / bokförf. Tunon Håkan och Dahlström Anna. - Stockholm : Kungliga skogs- och lantbruksakademien & Centrum för biologisk mångfald, 2010.
- Ryen Anne** Kvalitativ intervju - från vetenskap till fältstudier [Bok]. - Malmö : Liber AB, 2004.
- SCB** Folkmängd i riket, län och kommuner 31 december 2022 och befolkningsförändringar 2022 [Online] // Statistikmyndigheten. - den 23 02 2022. - den 16 05 2024. - <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/tabell-och-diagram/folkmand-och-befolkningsforandringar---helarsstatistik/folkmand-i-riket-lan-och-kommuner-31-december-2022-och-be>.
- Sterner Gunilla och Johansson Ulrika** Kvinnorum - historia från vikingatid till nutid [Rapport]. - Stockholm : Länsstyrelsen, 2011.
- Svensk fjällrasavel** Svensk fjällrasavel [Online] // Fjällko. - <https://fjallko.se/fjallrasen/fjallrasen>.
- Svensson Eva** The scandinavian shieling - between innovation and tradition [Rapport]. - Karlstad : ResearchGate, 2018.
- Svensson Eva** Upland living. The scandinavian shielings and their european sisters [Bokavsnitt] // Nordic middle ages - artefacts, landscapes and society / bokförf. Baug Irene, Larsen Janicke och Samset Myland Sigrid. - Bergen : UBAS University of Bergen Archeological Series 8, 2015.
- Trost Jan** Kvalitativa intervjuer [Bok]. - Lund : Studentlitteratur AB, 2010.

Westin Anna, Ljung Tomas och Lennartsson Tommy Skogsbeten och
bondeskogar Historia, ekologi, natur- och kulturmiljövård. - Stockholm :
Riksantikvarieämbetet, 2022.

Bilaga 1

Urval

För att välja deltagare till en kvalitativ studie finns flera metoder att tillgå. Oavsett metod är målet att urvalet ska representera en miniatyr av den population man vill undersöka. Mot bakgrund av att studien skulle analysera skillnader mellan fäbodbruk som bedrevs under mitten av 1900-talet och under 2020-talet, gjordes ett urval från två olika grupper av människor inom samma studieområde.

Den metod vi använde benämner Trost (2010) som ett *bekvämlighetsurval*. Det är en vanlig och effektiv urvalsmetod för att finna informanter till kvalitativa intervjuer (Trost, 2010). Vi valde att marknadsföra vår studie genom sociala medier och låta informanter eller bekanta till informanterna återkoppla till oss. Två av de medverkande informanterna sökte vi upp på egen hand efter att ha funnit de som lämpliga deltagare. Vi försökte även tillämpa *snöbollsmetoden*, som bygger på att varje informant får frågan om de kan föreslå ytterligare någon informant (Ryen, 2004). Denna metod fungerade inte för oss då vi fick nekande svar. Faktorer vi tror kan ha försvårat snöbollsmetoden inkluderar de begränsade antalet tillgängliga informanter. De som bedrev fäbodbruk under mitten av 1900-talet är idag gamla och många är döda. Dessutom är antalet människor som bedrivit fäbodbruk i studieområdet under 2020-talet ytterst få.

Studieområdet valdes utifrån vårt intresse för detta geografiska område, då vi båda härstammar från regionen. Med rötterna i norra Jämtland är vi väl förtrogna med byarna, dialekten och livsstilen vilket vi anser vara en fördel för genomförandet av studien. Det kan öka vår förståelse för informanternas berättelser och den erhållna informationen. Vår kunskap om dialekten underlättar även vid arbetet med transkribering och analysering. Majoriteten av informanterna känner någon i vår släkt eller bekantskapskrets personligen vilket kan ha ökat förtroendet för oss som intervjuare och viljan att hjälpa till. Om vi hade varit helt okända kanske vi inte hade mötts av samma välvilja och öppenhet.

Intervjuteknik

Syftet med de kvalitativa intervjuerna är att få en djupgående förståelse för ämnet och en rik och detaljerad dokumentation som gör det möjligt att besvara studiens frågeställningar. För en ökad sannolikhet att lyckas är det av största vikt att intervjuerna genomförs med god intervjuteknik. Att behärska denna teknik kräver förståelse för olika strategier för att formulera frågor, skapa en tillitsfull miljö för informanten och förmågan att lyssna aktivt och ställa relevanta följdfrågor (Häger, 2001). Innan intervjun bör deltagaren mottagit information om syftet med arbetet, intervjun och hur materialet kan komma att användas. Det är av betydelse att intervjuaren redan har grundläggande kunskaper i ämnet då det kan uppbringa meningsfulla diskussioner och relevanta följdfrågor. Med detta i åtanke har vi därför läst relevant litteratur om fäbodbruk och skogsbete i allmänhet och om Jämtland i synnerhet (Häger, 2001).

Vi valde att vara en intervjuare per informant, men det finns inget rätt eller fel i frågan om att vara en eller två. Att vara två kan uppbåda en trygghet för intervjuarna men informanten kan i vissa fall uppleva situationen som mer obekvämt (Trost, 2010). Beslutet att vara ensam var ett mer tidseffektivt alternativ som gjorde det möjligt för oss att besöka de som bodde närmast vår hembygd. För att informanten skulle få möjlighet att känna sig så bekväm som möjligt under intervjun så lät vi denne bestämma intervjuplats (Trost, 2010). Majoritet av intervjuerna skedde i informantens hem. Det är bra att utgå från en intervjuguide under en intervju och graden av strukturering kan i mångt avgöra intervjuns utfall. Vid en alltför hög grad av struktur kan intervjun lätt bli mekanisk och leda till att informanten får svårare att delge sin kunskap och framföra sitt perspektiv. Vid en låg grad av struktur kan i stället viktiga ämnen som ej förekommer i formuläret förbises (Ryen, 2004). Vi har därför försökt hitta en mellanväg som ska vara funktionell med hänsyn till våra frågeställningar. Under intervjuerna bestod vår intervjuguide av i förväg utformade frågeformulär som kan ses som relativt strukturerade. Under intervjuns gång lät vi informanterna i stor mån styra ordningsföljden av frågorna vilket minskade både intervjuns grad av struktur och standardisering. Med standardisering menas till vilken grad frågorna och situationen är densamma för alla utförda intervjuer (Trost, 2010). Vi tog fram två frågeformulär, ett för de med erfarenhet av fäbodbruk under mitten av 1900-talet och ett för de med erfarenhet från aktiva fäbodrar under 2020-talet. I processen att framställa frågeformulären utgick vi från vårt syfte och våra frågeställningar. Vi antecknade de relevanta frågor vi kunde komma på för att besvara dessa och sorterade in dem under ämneskategorier. Frågeformuläret reviderades ett flertal gånger innan vi var nöjd med formuleringen av frågor och formulärets omfång.

För att erhålla innehållsrika och uppfyllande svar bör man ställa *öppna frågor*. Dessa kräver utvecklade svar och kan generera målande citat och unika berättelser (Ryen, 2004). Öppna frågor börjar med frågeord som ”Vem?, Vad?, Varför?, När? Och går inte att besvara med ett ”Ja/Nej”. Motsatsen till öppna frågor är *slutna frågor*, dessa besvaras med ett bekräftande eller förnekande vilket kan leda till triviala svar. Frågorna som ställs bör vara raka, tydliga och enkla för informanten att förstå (Trost, 2010). Det är vanligt att frågorna sekvenseras enligt *tratt-tekniken* för att motivera och aktivera informanten. Tekniken innebär att frågorna till en början är öppna och stora, för att sedan bli mer specifika. Vi tillämpade tratt-tekniken med fördelning på våra ämnesområden. Vi utgick från stora frågor för att sedan ställa relevanta, mer specifika följdfrågor (Patel, et al., 2019).

Under en intervju är ett aktivt lyssnande viktigt, enligt Häger (2001) är lyssnandet den viktigaste delen av intervjutekniken. Det finns flera knep att ta till för att uppfattas som en aktiv lyssnare och ett av de mest effektiva är att genom bekräftande kommentarer eller hummanden visa på sin uppmärksamhet. Intresset kan även påvisas genom en lagom mängd ögonkontakt och genom att tona ner sig själv och sina naturliga infall att berätta om liknande upplevelser (Häger, 2001). Vidare bör en intervju inte uppfattas som ett samtal av intervjuaren, men får gärna upplevas som det av informanten. Vid ett samtal är det ett givande och tagande, man byter åsikter och undviker ofta obehagliga samtalsämnen och tystnader. Under en intervju bör informanten stå i centrum och vara den som delar med sig av sina erfarenheter och minnen. Vid en strävan att undvika tystnad är risken stor att intervjuaren avbryter informantens tankegångar, som hade kunnat leda till ett mer komplicerat eller nyanserat svar om denne fått chansen att fundera klart. Risken finns också att intervjuaren inte hinner formulera sin nästa fråga med eftertanke vilket kan resultera i att frågan ställs onödigt komplicerad eller krånglig (Trost, 2010).

Analysmetod

Det finns ingen självklar metod för hur ett kvalitativt material ska hanteras. Processen brukar dock innehålla tre steg, insamlande, analys och tolkning (Trost, 2010). Efter insamlandet av vårt material transkriberades alla intervjuer, detta startade vår tankegång kring intressanta delar av materialet. Intervjuerna transkriberades löpande så snart som möjligt för att hålla röstlägen, kroppsspråk och andra uttryck från intervjuerna färskt i minnet. När alla intervjuerna var transkriberade började vi med att grovsortera materialet. Frågorna i intervjuguiden är formulerade under teman, som vi till en började delade in svaren efter. Detta gav oss en bra överblick av vad alla informanter hade sagt. Denna grovsortering utfördes med all transkriberad text som färgkodades i ett gemensamt dokument. Till följd av sorteringen delades materialet upp i vad vi valde var relevant att ta med i

rapporten och inte. Nästa steg var att dela in materialet efter frågeställningar. Här delade vi upp frågeställningarna under åtta olika rubriker, detta för att skilja på vad som var sagt om de olika tidsnedslagen. Sedan skrev vi ut material i löpande text och bearbetade innehållet informant för informant. Avslutningsvis kompletterade vi varandras texter genom att se över vad som stod om de informanter vi själva hade intervjuat. Tolkningen av materialet framgår i diskussionen där vi bland annat går i genom likheter och olikheter för resultatet.

Bilaga 2

Frågeformulär till de personer som har vistats och/eller arbetat på en fäbod tidigare i livet

Generella frågor

Kan du berätta lite om dig själv?

- A. Namn
- B. Ålder
- C. Hur växte du upp?
- D. Hur såg din familj ut? (Syskon, flera generationer)
- E. Vad arbetade dina föräldrar med?
- F. Hur bodde ni? (Torp, stor gård)

Geografisk plats och tidsperiod

När vistades du på fäboden?

- A. Hur gammal var du under den tid som du spenderade på fäboden?
- B. När var detta?

Vart låg fäboden?

- A. Var det långt hemifrån? (mil, tidsåtgång)
- B. Vilken var närmsta by/samhälle?

Buan, arbete och djuren

Vad var syftet med att vara på fäboden?

- A. Hur kommer det sig att du vistades på fäboden? (eget val, särskild anledning)
- B. Kändes det viktigt att vara på fäboden?
- C. Var ni fler på fäboden? (hur många, åldrar, kön, relation)
- D. Hur bodde du/ni, skiljde sig boendet mycket från det hemmavid? (El, Vatten)
- E. Vem ägde djuren och fäboden? (din relation till dem)
- F. Hur lärde du dig arbetet? (uppväxt, en person, skola)
- G. Hur såg du på din vistelse på fäboden? (Arbete, livsstil)
- H. Tjänande du något när du var på fäboden? (lön, husrum, mat, kunskap)

Vilka djur fanns på fäboden?

- A. Hur många djur var det?

- B. Vilka arter av djur var det? (utöver kossor osv, hund, katt)
- C. Minns du några namn ni hade på djuren?
- D. Hade du någon favorit?

Djurhållning

- A. Hur tog du/ni tillvara på djurens produkter? (mjölk, ost, mese)
- B. Fanns det några fler arbetsuppgifter än att sköta djuren och ta hand om dess produkter? (bär, svamp, örter, slätter, fiske)

Hur såg en typisk dag ut på fäboden?

- A. Var dagarna lika eller skiljde sig uppgifterna från dag till dag? (byttes ni åt)
- B. Hur många bodar/byggnader var det och hur användes dem?
- C. Vem/vad styrde över vilka arbetsuppgifter man hade? (yttre faktorer som väder eller en person som bestämde)

Hur såg en typisk sommar ut?

- A. Trivdes du bra på fäboden?
- B. Hur upplevde du arbetsbelastningen?
- C. Vad tyckte du var roligt/tråkigt/jobbigt/lätt?
- D. Kunde man vara "ledig"?
- E. Vad åt ni på fäboden? Hur fick ni tag på mat/ved/vatten?
- F. Hur många somrar vistades du på fäboden?
- G. Om du arbetade flera somrar, skiljde dom sig åt?
- H. Hur länge var du på fäboden under en sommar? När flyttade du ut till fäboden och hem igen?
- I. Hur såg förberedelserna ut innan flytten ut/hem?
- J. Vad sysslade du med under vintern?

Skogen

Vart fick djuren gå?

- A. Gick man med djuren eller fick de röra sig fritt utan uppsyn? (hur långa sträckor)
- B. Hur stor yta rörde sig djuren på? (inäga, skog)
- C. Fick djuren alltid gå samma runda eller varierades den?
- D. Vem eller vad bestämde var man gick? (djuren, väder, person)
- E. Vart var djuren på natten? (ute, inne)

Hur såg skogen ut där djuren gick?

- A. Var skogen tät eller gles? (lätt att ta sig fram eller inte)
- B. Var det mer träd eller buskar? (trädslag)
- C. Är det någon särskild blomma eller växt du minns?
- D. Såg du skillnad på skogen där djuren betat och annan skog? (andra växter, mer blommor?)

Vart var djuren på vintern?

Såg ni många vilda djur?

- A. Hade ni något problem med rovdjur?
- B. Vad gjorde ni då isf? (fällor, jakt, skrämself)
- C. Hur kändes det? (rädd, spännande)

Sociala förhållanden

Var det roligt att arbeta på fäboden?

- A. Vad är ditt roligaste minne?
- B. Hur var den generella stämningen? (arbetsamt, lättsamt, relation till de andra)
- C. Kände du dig uppskattad för ditt arbete? (på plats, senare under året av familj)
- D. Vilka personliga egenskaper var viktiga och värderades? (självständighet, kunde alla allt eller mkt överlapp)

Fanns det fler fäbodar i närheten? (avstånd)

- A. Hade du någon kontakt med dessa? (stigar, kulning, meddelanden)
- B. Vet du något om deras fäboddrift? (Arter, antal djur)

Avslutande frågor

Varför hade man fäbodar? (varför viktigt)

- A. Vad är din personliga uppfattning om fäboddriftens vikt förr? (var det ett måste eller överflödigt arbete)
- B. Vilken betydelse hade fäbodriften för din familj/de som ägde djuren? (livsnödvändigt)

Hur såg ditt liv ut efter du slutade vistas på fäboden? (jobb, familj, flytt)

Hur skulle du säga att ditt senare liv präglats eller påverkats av att ha vistats på fäboden? (betydelse för resten av ditt liv?)

- A. Vilka lärdomar har du fått av att ha varit med och drivit en fäbod?
- B. Hade samma erfarenheter erhållits av ett annat arbete tror du?
- C. Hade du velat spendera somrarna på en fäbod om du var ung idag? (under andra förutsättningar än förr, kulturarv, skojs skull)

Har du något specifikt minne du vill dela med dig av?

Skulle du vilja lägga till något mer som vi inte har tagit upp?

Bilaga 3

Intervjuformulär till de personer som har en aktiv fäbod idag

Generella frågor

Kan du berätta lite om dig själv?

- A. Namn
- B. Ålder
- C. Vart/hur växte du upp?
- D. Hur ser din familj ut?
- E. Hur bor du idag? (By, stad, gård, lägenhet)

Geografisk plats

Vart ligger fäboden?

- A. Är den långt hemifrån?
- B. Vilken är den närmsta byn/samhället?

Bakgrund

Hur kommer det sig att du driver en fäbod idag? (Anledning, vad motiverar, släkt, kulturarv)

- A. Hur länge har du drivit den?
- B. Varför har du den? (Ärvt, köpt, hyr)
- C. Är det du som äger djuren?
- D. Hur kände du över att ta över/starta upp fäboden? (kul, jobbigt, svårt)
- E. Känns det viktigt att vara på fäboden?
- F. Hur har du lärt dig arbetet? (någon som lärt dig, uppväxt, skola)
- G. Hur upplever du din vistelse på fäboden? (som arbete, livsstil)

Är det många som besöker din fäbod? (turister, släktingar, vänner)

- A. Vad brukar vara deras reaktion?
- B. Känner du att din fäbod uppskattas av utomstående personer?

Finns det svårigheter med att driva fäboden idag?

- A. Går du runt på att driva din fäbod? (lönsamhet, vad ger inkomst)
- B. Har din fäbod ingått i andra samarbeten? (film, radio, skogs/länsstyrelsen)

Är ni fler på fäboden? (Antal, kön, ålder)

Hur bor ni på fäboden?

- A. Skiljer sig boendestandarden mycket från den hemmavid? (El, vatten, internet)

Vilka djur har du på fäboden?

- A. Hur många djur har du?
- B. Vilka arter av djur är det?
- C. Har du döpt några av djuren?
- D. Har du någon favorit?

Djurhållning

- A. Vad är det för typ av djur du har? (mjölkdjur, köttdjur)
- B. Tar du tillvara på djurens produkter? (mjölk, ost, mese, ull)
- C. Finns det några fler arbetsuppgifter än att sköta djuren? (Slåtter, turism, bär/svampplockning, fiske)

Hur ser en typisk dag ut på fäboden?

- A. Är dagarna lika eller skiljer sig uppgifterna från dag till dag? (byte av arbetsuppgifter)
- B. Hur många bodar/byggnader är det och hur används dem?
- C. Vad styr över vilka arbetsuppgifter du har för dagen? (Väder, en person)

Hur ser en typisk sommar ut?

- A. Trivs du bra på fäboden?
- B. Vad tycker du är roligt/tråkigt/jobbigt/lätt?
- C. Hur länge är du på fäboden under en sommar?
- D. Är du på fäboden hela sommaren eller åker du hem ibland?
- E. Kan man vara "ledig"?
- F. Hur upplever du arbetsbelastningen?
- G. Hur många somrar har du vistats på fäboden?
- H. Skiljer sig somrarna åt? (är antal djur samma, upplägg)
- I. Vad äter ni på fäboden? Hur får ni tag på mat/ved/vatten?
- K. Hur ser förberedelserna ut inför flytten ut/hem?
- L. Vad sysslar du med under vintern?

Skogen

Vart får djuren gå?

- A. Går ni med djuren eller får de röra sig fritt? (hagar, hur långa sträckor)
- B. Hur stor yta rör sig djuren på? (inägor, skog)
- C. Går djuren alltid på samma områden eller varierar det? (vad styr)
- D. Vart är djuren på natten? (ute, inne)
- E. (Hur ser en typisk dag ut för en ko på fäboden?)

Hur ser skogen ut där djuren får gå?

- A. Är skogen tät eller gles? (lätt att ta sig fram eller inte)
- B. Är det mer träd eller buskar? (träds slag)

- C. Är det någon särskild blomma eller växt du ofta ser?
- D. Ser du någon skillnad på skogen där djuren betar och annan skog? (andra växter, mer blommor)

Vart är djuren på vintern?

Ser du många vilda djur?

- A. Har du något problem med rovdjur? (lo, järv, björn, räv)
- B. Vad gör du då? (skrämsel, skydds jakt)
- C. Hur känns det? (läskigt)

Sociala förhållanden

Är det roligt att arbeta på fäboden?

- A. Vad är ditt roligaste minne?
- B. Hur är den generella stämningen? (arbetsamt, lättsamt, relation till de andra)
- C. Känner du dig uppskattad för att du driver en fäbod? (av släkt, utomstående, turister)
- D. Vilka personliga egenskaper är viktiga och värderades på fäboden?

Finns det fler fäbodrar i närheten?

- A. Har du någon kontakt med dessa? (hur långt bort, stig, telefon)
- B. Vet du något om deras fäboddrift? (Arter, antal djur)

Hur ser du på fäbodarnas framtid?

Avslutande frågor

Varför har du fäbod idag? (vad är viktigt, alla motiv)

- A. Vilken betydelse har fäboddriften för dig?
- B. Vilken betydelse tror du fäboddriften har för andra människor?
- C. Vad är din personliga uppfattning om fäboddriftens vikt förr jämfört med nu?

Hur skulle du säga att ditt liv har präglats eller påverkats av att ha vistats på fäboden?

- A. Vilka lärdomar har du fått av att driva en fäbod?
- B. Hade samma erfarenheter erhållits av ett annat arbete tror du?
- C. Hade du velat spendera somrarna på en fäbod för 100 år sedan?

Har du något specifikt minne du vill dela med dig av?

Skulle du vilja lägga till något mer som vi inte har tagit upp?

Bilaga 4

Vad är den personliga upplevelsen av att vistas och arbeta på fäbodar?

Siv minns sin barndom på fäboden som roliga dagar och känslan av att vara ledig från skolan. Man fick göra som man ville och syskonen spenderade dagarna, förutom att passa djuren, med att bada eller fiska och umgicks med andra barn från byn som brukade komma till skogen. Hon minns även att det var särskilt gott att äta när de var på buan eftersom det var mer mjölkprodukter och fetare mat än vanligt. Ett annat minne är att syskonen sprang i källaren och åt grädden som flöt upp på mjölken i tråget när man gjorde tjockmjölk. ”Man hade det ju som egentligen hemskt roligt.” Dagarna var mest lika varandra med dåligt väder ibland som hon egentligen inte minns. En särskild händelse hon minns från när de var getare var att det kom en rentjur bland djuren som de blev så skrämde av att de klättrade upp i ett träd ”*Det var en rentjur, jag minns att vi satt uppe i en gran nästan en hel halv dag för att han stod nerför, vi var ju rädd. Vi våga kliva ner när han gick*”.

Inger beskriver tiden på fäboden med orden: ”*Det var rena himmelriket*”. Hon minns att det var mycket lek i skogen, de letade fågelbon och badade i bäcken. ”*Man hade ju väldigt mycket att göra i skogen och titta på. Det var Ove och jag som hängde ihop jämnt.*” De brukade även springa till ”Sundningsbuan” som var en fäbodvall belägen några kilometer bort. Där jobbade en flicka vid namn Siri. ”*Siri var kanske 20-22 år och var där alldeles ensam, det måste ha varit tufft*”. ”*Hon blev så glad när vi kom och hälsa på.*” Trots att Inger beskriver somrarna som väldigt lekfulla så var man även tvungen att hjälpa till och ta ansvar från en ung ålder, Inger ger två exempel:

”Mamma slog en gång, dagen efter kunde hon inte komma ur sängen, hon hade träningsvärk så dom fick ta bilen till sjukan. Dom trodde att hon hade fått polio för att hon inte kunde röra sig, men det var ju bara träningsvärk. Så hon låg där i en vecka. Då var jag 11 år (...) Då skulle jag sköta allt förutom mjölkningen. Jag skulle laga mat, och Ulf var liten, han var drygt ett år och jag skulle sköta honom. Gull var 6 år. Mamma låg och oroade sig på sjukan så pappa ordnade så att en faster skulle komma och hjälpa. Och det första som hände var att jag fick en utskällning, jag hade inte kokat brickorna till silen, dom skulle kokas och det hade jag inte gjort”. (Inger)

”Det var mitt i vinter och mamma sa att kon måste till oxen. Och du får göra det, sa hon. Det var något som gjorde att hon inte kunde, om hon var gravid med Ulf kanske. Och pappa var inte hemma. Att gå me en ko, släppa ut henne mitt i vintern, hon var ju tokig, så jag orkade inte

hålla i henne, och hon skulle ju till tjuren, så hon sprang ju i förväg. Men då mötte pappa henne och tog rätt på henne, Jag kunde inte vart mer än 10-11 år”. (Inger)

Inger har många roliga historier från händelser på fåboden och minns tillbaka med glädje och ibland en smula frustration. Hon berättade om tillfällena då getter inte kommit hem och hon fått bära dem genom hela skogen för att sedan släppa ned dem och se dem springa iväg igen. Hon berättade även om när Ulf fick ett eget lamm:

“Det lammet skulle vara med hela tiden, Det var mer som en hund. Också puttade han på Ulf när han skulle leka. Och det var ju ett dike på Flon, ett riktigt dydike, då kom lammet och stångade Ulf så han ramlade ner i diket. Då fick mamma plocka upp honom och skjutsa hem honom på en kärra. Lammet skulle ju leka och stångas.”

“Nånting jag inte fattar heller är när vi tvättade, och en gång hängde vi ut lakan, också var det en ko som hade kommit och nästan svält hela lakanet. Jag fick tag i en bit av lakanet och drog. Det blev ju inget lakan av det något mer för det var ju alldeles grönt. Varför sjutton åt hon ett lakan? Det var mycket sånt här roligt som hände” (Inger)

När Inger var 15 år tog hon beslutet att flytta efter sina systrar till Oxelösund där hon senare mötte sin man Hasse. *”Det värsta när jag kom ner var språket, jag började jobba på affär och de kunde inte prata jamska, jag hade aldrig pratat svenska, bara pratat jämtska. Det var jättejobbigt”*. Inger bor idag i Äspnäs och brukar besöka fåbodvallen regelbundet. *”Jag måste alltid dit en gång per år, det är så roligt att se. Det är vitsippor på våren”*. Kvar idag står bara tant Sara och Hettes bostuga. Ingers bostuga står däremot bevarad på Strömsunds hembygdsgård eftersom det är den äldsta fåboden som hittats i Strömsunds socknen. Även Siris stuga blev flyttad vid något tillfälle men Inger minns inte när eller var. Hon och Hasse försökte hitta fåbodvallen vid tre tillfällen innan de till slut fann den spis och skorsten som lämnats kvar. *”Vi var dit en gång för många år sen, det var så roligt för Siri hade planterat skogsblommor runt stugan, dom blommade då fortfarande”*. Inger säger att hon gärna hade spenderat sina somrar på fåbodarna igen om hon varit ung idag.

Margareta växte upp i Strand utanför Strömsund på en gård med mycket djur. Hon lärde sig alla sysslor av sin mamma och tyckte att det var väldigt roligt att arbeta med djuren. Efter hon gifte sig med Lasse och flyttade till gården i Ringvattnet så var beslutet enkelt, det stod redan en ladugård på gården och hon började omgående att sköta om djuren. Margareta och Lasse hade 4 barn själv samt fosterbarn och sommarbarn. Hon berättar att sommarbarnen tyckte att platsen var rena himmelriket. När barnen hämtades i Strömsunds hade de frågat om de fanns kiosk eller någon affär i Ringvattnet, Margareta hade skrattat och sagt nej och dom undrade vad dom då skulle göra under sommaren. *“Ni kommer ha så mycket att göra när vi kommer dit, sa jag då och dom sakna inget här, de var ute å fiska, å i buan, vi hade alltid något att göra. Dom älskade ju det här dom”*. Barnen följde ofta med till fåboden och ibland sov de över i en bostuga nere vid sjön. De tyckte att skogen var spännande och att djuren var väldigt roliga. *”Getter är ju så glad, dom hoppar ju och studsar på stubbarna, det tyckte ju barna var så kul”*.

Livet på fäboden var hårt arbete och Margareta erkänner att hon idag är väldigt utsliten. Hon är 13 cm kortare än tidigare då diskarna tryckts ihop och hon har väldiga smärtor i ryggen. Ett knä är opererat vilket också var en av anledningarna till att hon slutade med fäbodbruket. ”*Du vet man har ju jobbat, kastat 50 kg säckar me kraftfoder som att det vore ingenting, det var ju inget konstigt med det. Man då får man ju igen det när man blir gammal*”. Det var inte heller någon ledighet att tala om, inte ens om man var sjuk.

Margareta hyste en stor kärlek till djuren och livsstilen och ser sig själv som lite av en djurmagnet, även vad gäller vilda djur. Björnar strök ofta kring både fäboden och hemgården. Men hon har även haft varg på tomten:

“När jag ska gå till lagårn så står vargen på vändplan, jag hade en stor hund och dom stod och nosa på varann. Då hade mannen precis dött så jag tänkte, ska jag förlora hunden också, men dom snusa på varann och sen stack dom iväg på sjön tillsammans. Jag tänkte att nu har jag sett den hunden för sista gången (..) Hunden kom snart tillbaka oskadd och hon såg även vargen dagen därpå igen, men till slut var vargen ett minne blott.” “Den sköts ju, men dom ville inte tala om av vem.” (Margareta)

Djuren gick till en början lösa under natten men fick till sist stängas in på grund av alla rovdjursattacker. Björnar var ett problem under många år och Margareta kontaktade Länsstyrelsen de år det var som värst men fick aldrig något tillstånd att skjuta björnen trots att de själva fick se den. Margareta uttrycker att: “*det var lagomt åt dom att det stod en björn på vägen när de körde hem sen. Dom trodde väl inte på mig att björnen var så närgången*”.

Gudrun berättar om hur hennes mamma var stark psykiskt och fysiskt och arbetade hårt. Hon hade dessutom 12 barn. Gudrun och hennes tvillingsyster Berta var nr 8 och 9 i syskonskaran. “*En enorm syskonkärlek har vi haft. Jag minns bara bra saker ja*”. Alla syskonen befann sig aldrig på fäboden samtidigt på grund av ålderskillnaderna men Gudrun berättar ändå att de bodde rätt trångt och att hon ser upp till sin mamma som arbetade hårt:

“Mamma var liten men stark fysiskt och psykiskt, måste alltid ha haft någon liten hemma, vi var 4st på 2,5 år. Hon måste ha varit otroligt duktig. (...) Hon orkade med allting, det var ingenting som var omöjligt. Jag vet aldrig att hon psykiskt hade det jobbigt heller, hon var inte så (...) *Hon måste ha varit väldigt duktig, jag kan inte se det på något annat vis. Men vad hade man för val då, man hade ju inget annat val, det var så.*” (Gudrun)

Gudrun berättar att de lekte mycket som barn, de sprang i skogen, gjorde små höhässjor, kakor av lera, använde stenar som kossor, sopade fram rötterna under granar och låtsades att de var ladugårdar. ”*Vi lekte ju precis som vi bodde och levde, precis likadant, någon docka eller liknande minns jag inte att vi hade där, vi lekte dem där vardagssysslorna*”. Trots mycket lek så var de självklart att de även skulle hjälpa mamman hemma på gården och på fäboden, men även det har hon mest positiva minnen av: “*Man fick ju vara med och hjälpa till och såga, men jag minns bara att det var roligt, jag minns inte att det var någon börda*”.

Med åldern blev flickorna upplärda av din mor och fick hjälpa till mer och mer, det var vad som förväntades av en. Gudrun säger att hon kände en stolthet när hon gjorde ett arbete bra och nämner speciellt tillfället då mamman första gången litade på hennes mjölkning.

“Jag minns att mamma alltid skulle kolla att man hade mjölka ur. Till slut tyckte hon att jag var så duktig så att hon inte behövde kontrollera längre. Jag minns vad jag blev stolt och växte med uppgiften. Det minns jag jätteväl”. (Gudrun)

Hon berättar att de sällan fick beröm men att hon kände stolthet ändå. *“Jag minns aldrig att mamma sa ’vad ni har varit duktig’, det pratades inte så, inte vad jag minns, och jag tror inte att det var så nånstans, men det kändes på något vis, det fanns i luften nånting”* Gudrun berättar en historia om när mamman bad barnen att såga ved medan hon besökte affären:

“Vilket förtroende man fick med ved och såg va? Men man var ju van. Så fort mamma for så började vi jobba direkt. Man var ju sån. Vi hjälptes åt allihopa, bar in veden eftersom, bestämde att nu ska vi jobba. När vi var färdig, då gick vi och mötte mamma efter vägen, och då sa vi till mamma att vi bara hade lekt och inte gjort nånting. Vi sa det, sen efter en stund gick Bengt närmare mamma och sa det att “vi har sågat upp all ved”, han klarade inte av att hålla sig, då var han för liten. Jag var kanske var 10–11 år med det ansvaret. Förstå att vi klarade av det. Gud, vi tyckte om att jobba, man ville hjälpas åt.” (Gudrun)

Under våren klippte Gudrun och Bengts mamma fåren, på vintern kardade och spann hon. Gudrun minns att hon stickade mycket som ung och att hon kunde sitta och tvinna garn för att få material att sticka med. *“Jag var otroligt duktig att sticka på en där tin, 10-11 år, alldeles enormt”*. Bland det roligaste på fåboden tyckte Gudrun var när kusinerna kom och hälsade på, eller när hon blev äldre och de fick besök av pojkar på buan *“då gjorde man de jättefint å städa, det blev ju väldigt viktigt då att man ville ha de fint i buan”*. Gudrun spenderade somrarna på fåboden fram till 14 års ålder, sedan jobbade hon två år i Strömsund innan hon flyttade till Östersund där hon gick verkstadsskola för att lära sig att sy. Sedan dess har Gudrun haft olika jobb men bor än idag i Östersund. Hon har besökt fåboden flera gånger senare i livet och tror att arbetet på fåboden har givit henne den arbetsglädjen hon alltid har känt.

Gudruns bror Bengt är nr 7 i syskonskaran och har även han svårt att förstå hur deras mamma klarade av allt jobb på buan *“Je förstå int hur de geck, je fattar ne inte än idag, att de geck, me så mycke småungar”*. Bengt lärde sig aldrig att mjölka som sina systrar utan fick göra lite mer *“karlgöra”*. Han snickrade, var med vid slåttern och arbetade även på hemgården på somrarna. När han blev äldre arbetade han i skogen med timmerkörning och flottning. *“Flottningen var de värsta je gjort (..) Fyfan vi slet ont”*.

Bengt berättar: ”Men de hånne mycke de ha dränkt ner kossa som va på skogsbete gammalt, hästan å kossa. Bjenn jaga dem ju ut på blöutmyra för han skull ta dem. De såg sällan vilda djur runt fäboden men berättar att en man hade hästar i skogen på bete. Kärnlundsbodarna är omtalad för att vara den bäst bevarade fäboden i Strömsunds kommun. Bengt förklarar att de är de nya takens förtjänst. “Ja de e ju plåttaka på all husen där, annars ha de ju ratten ne, e finns ju snart inge kvar uta andra” (se bilaga 6, figur 13). Nyligen samlades släkten på något de kallade “Budagen”. Det dök upp 70 personer för att röja upp och städa. Barnbarnen fick prova att baka bröd, kavla, grädda, kärna smör och dra separatorn. År 2022 målades även buan om, Gudrun säger ”Den är väldigt fint bevarad. Det ser nästan inte ut som en bua, huset är 100 år gammalt”.

Åke beskriver hur djuren betedde sig den dagen det var buföring vid mitten av 1900-talet:

”Så ma när man gjort det där på morgon med mjölka och allt det där och sätta på bjällra på kossan, då blev dom ju alldeles tokiga och visste att ’nu ske ma ti buan’. Så följde man dom en bit opp i bergen på stigen, sen så tog dom bara rompa rätt i vere och sku ut som galningar”.
(Åke)

För fäbodarnas framtid ser Anna ett uppsving av intresset då det gäller livsmedelsförsörjning, kvalitet på matråvara, den biologiska mångfalden och att rädda kulturarvet som fäbodar är. Att man ser fördelarna i att bruka marken som för hundra år sedan ”om man tog tillvara på de resurserna och hade som bete, skulle man kunna producera jättebra mat”. Samtidigt ser hon att många fäbodar har vuxit igen och förfallit. Hon uttrycker att fäboden har väldigt stor betydelse för henne. Åke har en något dyster bild av fäbodarnas framtid och tror att det är få som förstår traditionen med fäbodar. Han har många gånger känt besvikelse över sig själv att man inte orkar göra allt som man vill, exempelvis ta rätt på byggnaderna på buan.

Det var inte svårt att ta steget och börja med fäboden igen men både Anna och Åke visste att det skulle bli mycket jobb, men att det skulle vara värt det. Vidare berättar Anna att hon inte drömde om att ha djur och bli bonde när hon var liten, men att man såg värdet i att fortsätta bruka jorden när de tog över Åkes hemgård där det fanns djur och ett aktivt jordbruk. Det blir både mindre och mer arbetsbelastning att ha djuren borta från gården berättar Anna. Man måste åka i väg varje dag för att se till dem se så att stängslet ser bra ut men i övrigt sköter sig djuren själva.

Anita som är uppvuxen i Östersund och flyttade till Valsjöbyn för att hon träffade sin man, berättar att hennes svärmor ansåg att man var född till bondjänta. Men då satte tävlingsmänniskan i Anita in.

”Jag kämpade bra med det och hon var jätteduktig och fantastisk att lära, jag fick gå en hård skola med henne, hon har lärt mig allt. All den kunskap hon gav mig är fantastisk. Jag kämpade på och vi jobbade tillsammans här min man och mina svärföräldrar”.

Anita berättar hur det kändes att ta över gården och hela verksamheten själv, först när svärmor gick bort och sedan när hennes man gick bort. ”*Ja det var inte lätt*”. Hon hade känt sig något kontrollerad av svärmodern och var faktiskt lite irriterad på det, men så plötsligt en dag dör hon mitt i livet när hon står och plockar hallon, då kände hon ”*hur ska det här gå?*” Hennes svägerska som hade vuxit upp på gården kom hem någon dag och till slut så gick det bra. Arbetet eter att svärmodern gick bort förändrades inte direkt. För Anita föll dig sig dock senare naturligt att börja med turistverksamhet då intresset från folk som ville komma och besöka fanns, och blev bara mer.

”Det bjuder jag på, att folk får komma upp och pussa och krama på kalvarna. Och att dom får smaka på det man gör där uppe”. När mannen blev sjuk följde han med och låg i bustugan och hon vårdade honom. ”Nej men jag är nog ganska stark utav mig, och jag ser bara fördelar att det här kan jag klara och det har jag gjort”. (Anita)

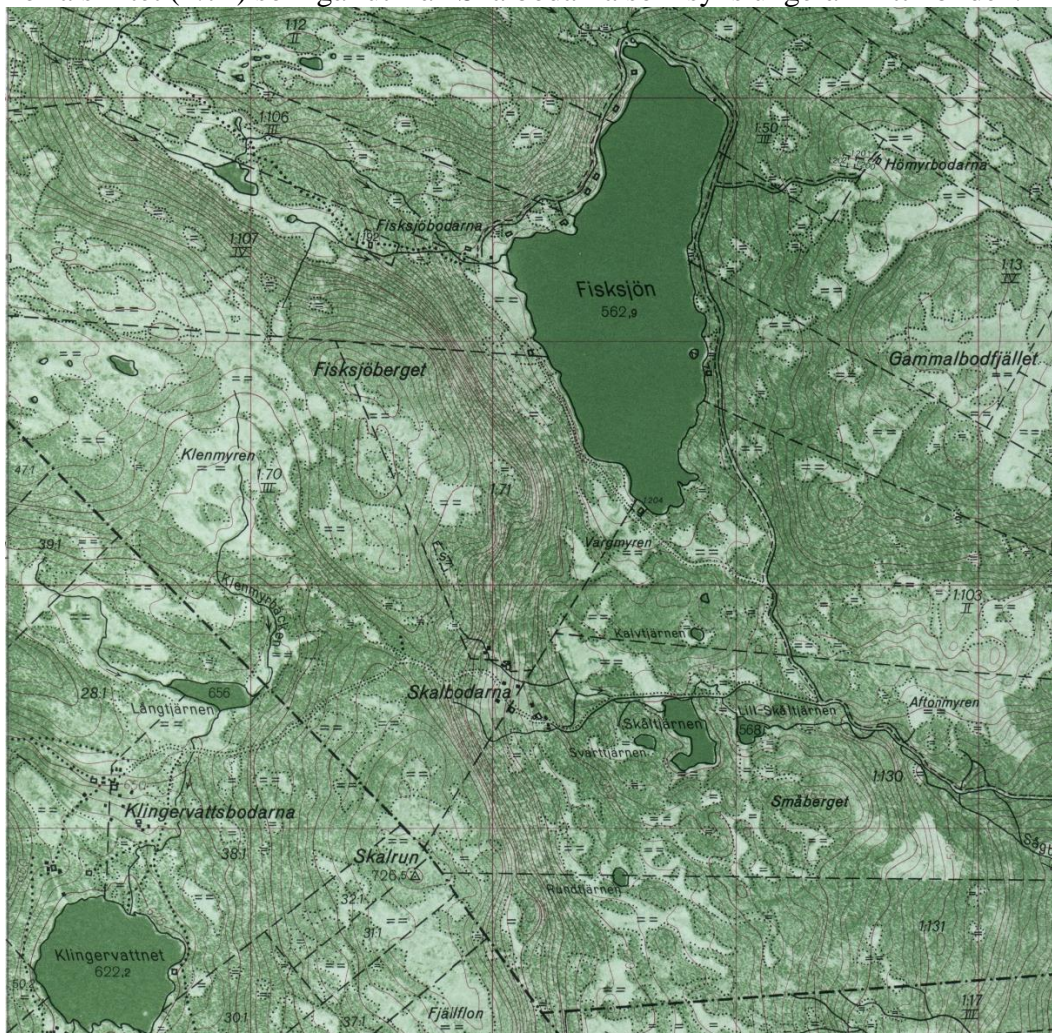
Om det inte händer något särskilt är humöret samma hela dagen när man är på buan. ”*vi är nöjda när dom kommer hem glada och mätta och alla är tillbaka*”.

Ett hopp på mer än 100 år in i framtiden. I denna karta benämns Skalbuan som Skalbod. fäb. mitt i bilden. Redan vid denna tid finns en tydlig väg förbi buan.



Figur 2. Generalstabskartan 1908 över Skärvången och Skalbuan. Källa: Lantmäteriet, Rikets allmänna arkiv, bladnamn: Hotagen, 59-1.

I denna karta kan man tydligt se höjdskillnaderna och de myrmarker informanterna har berättat om vid beskrivning av Skalbuån. Den närliggande fäboden vid Klingervattnet syns även i bild nere i vänster. Skiftesindelningen stämmer överens med hur det ser ut år 2024, de betesmarker Anna och Åke främst använder är det norra skiftet (1:71) som går ut från Skalbodarna som syns ungefär mitt i bilden.



Figur 3. Ekonomisk karta 1975 över Skärvången och Skalbuån. Källa: Lantmäteriet, Rikets allmänna arkiv, bladnamn: Skärvången, 20E4-5e-75.

Med en satellitbildskarta från idag (2024) syns Skalbuan och des uppdelning i nedre Skalbuan, där Annas familj hade sina djur vid mitten av 1900-talet och den övre Skalbuan som Åkes familj buförde sina djur till vid samma tid. På den övre Skalbuan har Anna och Åke sina djur idag med inhägnader norrut. Skiftesgränserna (de gula linjerna) visar den ungefärliga platsen för djurens inhägnader.



Figur 4. Karta över Skalbuan och skiftesgränser 2024. Källa: Lantmäteriet, minkarta.

Bilaga 6



Figur 1. Utsikt från Skalbuan. Foto: Anna Eriksson, privat



Figur 2. Margareta utomhus på Näsbodarna med sina getter. Foto: Margareta Näsström, privat



Figur 3. Margaretas kor Sippa och Svana på bete på Näsbodarna. Foto: Margareta Näsström, privat



Figur 4. Utsikt från Skalbuan cirka 1920-1925. Källa: Anna Eriksson, privat.



Figur 5. Utsikt från Skalbuan 1902. Källa: Anna Eriksson, privat.



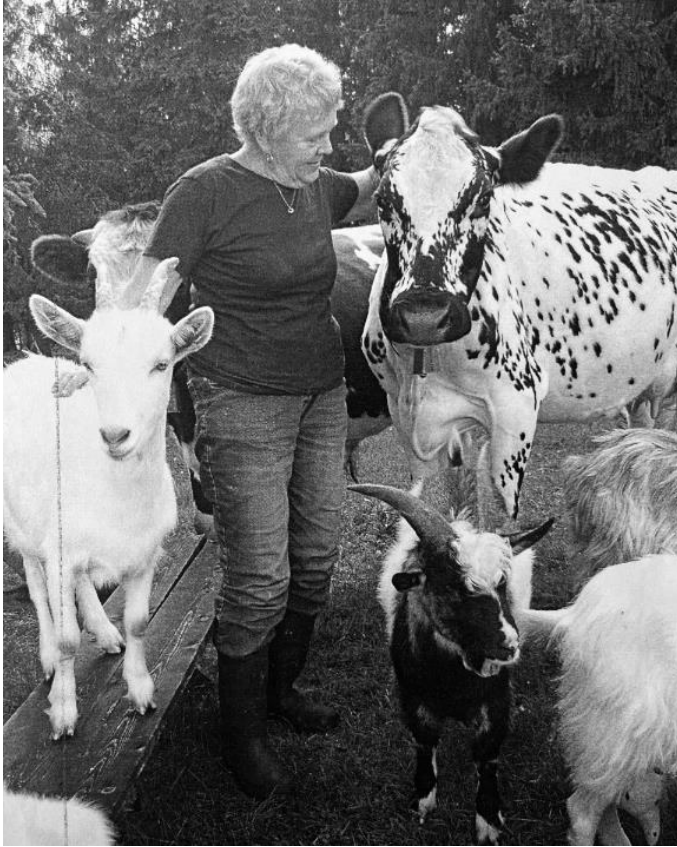
Figur 6. Margareta kokar och rör getmesen. Foto: Margareta Näsström, privat



Figur 7. Margareta säljer sina framställda produkter på marknad. Foto: Margareta Näsström, privat



Figur 8. Margaretas getter inne i ladugården. Foto: Margareta Näsström, privat



Figur 9. Margareta med några av hennes djur på Näsbodarna. Foto: Margareta Näsström, privat



Figur 10. Bengt Kärnlund matar getterna på Kärnlundsbodarna (År 1951). Foto: Bengt Kärnlund, privat



Figur 11. Bengt Kärnlund med en kalv på Kärnlundsbodarna (år 1953). Foto: Bengt Kärnlund, privat



Figur 12. Troligtvis sista slåtterna på Kärnlundsbodarna (år 1962). Foto: Bengt Kärnlund, privat



*Figur 13. Bostugan på Kärnlundsbodarna efter renovering och takbyte (under 2000-talet).
Foto: Gudrun Håkansson, privat*

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.